

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:38

JUSTITIEDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
RÖRANDE AVBETALNINGS- OCH
FÖRSKOTTSKÖP M. M.

Avgivet den 18 augusti 1949
av tillkallade sakkunniga

STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1949

Kronologisk förteckning

1. Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. Idun. 303 s. **Jo.**
2. Norrlandskommitténs principbetänkande. Andra delen. Särskilda utredningar. Idun. 194 s. **Jo.**
3. Norrlandskommitténs principbetänkande. Tredje delen. Utåtanden och förslag i vissa frågor. Idun. 163 s. **Jo.**
4. Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. Marcus. 213 s., bil. 1 73 s., bil. 2 106 s. **I.**
5. Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. Beckman. 122 s. **K.**
6. Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning angående skyddsarbetets organisation m. m. Marcus. 140 s. **Ju.**
7. Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. Beckman. 80 s. **S.**
8. Betänkande angående förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. Norstedt. 105 s. **Ju.**
9. 1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande angående beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. Marcus. 168 s. **Fi.**
10. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:17. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras rätkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. Beckman. 45 s. **K.**
11. Betänkande om sinnessövrården. Katalog och Tidskriftstryck. 248 s., 1 karta. **I.**
12. Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. Idun. 94 s. **S.**
13. 1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en ställig affärsbank. Beckman. 83 s. **Fi.**
14. Bilagor till 1942 års järnvägskostnadsutrednings betänkande. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. Promemorior. Av A. Sjöberg. Beckman. 269 s. **K.**
15. P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimrapport. Beckman. 23 s. **H.**
16. Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. Beckman. 75 s. **Fö.**
17. Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. Idun. 277 s. **Ju.**
18. Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. Kihlström. 265 s., 16 pl. **H.**
19. 1945 års skogshärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottningssm. fl. arbeten. Idun. 188 s., 26 pl. **S.**
20. Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. Marcus. XLVIII, 390 s. **Ju.**
21. Svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 318 s. **K.**
22. Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. Hæggröm. 232 s. **Fö.**
23. Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. Norstedt. 28 s. **Ju.**
24. Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Idun. 84 s. **I.**
25. 1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. Norstedt. 220 s. **H.**
26. 1945 års försäkringsutredning. 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring. Norstedt. 160 s. **H.**
27. Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 237 s. **Fi.**
28. Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga. Gummeson. 173 s. **E.**
29. Elkraftutredningens redogörelse nr 2:3—4. Redogörelse för detaljdistributörerna samt deras rätkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Uppsala län och Södermanlands län. Beckman. 57 s. **K.**
30. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del. 9. Tiden juli 1947—juni 1948. Av K. Åmark. Idun. 382 s. **Fo.**
31. Social upplysning. Idun. XVI, 175 s., 89* s. **S.**
32. Yrkesutbildning för varubud m. fl. Norstedt. 66 s. **E.**
33. En generalplan för rikets farleder och hamnar. Bilaga 2 till SOU 1949:21 om svensk hamnbyggnadspolitik. Marcus. 242 s. **K.**
34. Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggande och underhåll av skogsvägar. Germandt. 66 s. **Jo.**
35. Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissionens principbetänkande jämte sammanfattning av avgivna yttranden. Hæggröm. 404 s. **E.**
36. Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. Marcus. 67 s. **Fo.**
37. Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försumliga försörjare och störande understödstagare. Beckman. 206 s. **S.**
38. Betänkande rörande avbetalnings- och förskotts-köp m. m. Gummeson. 67 s. **Ju.**

Ann. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E.** = ecklesiastikdepartementet. **Jo.** = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1949:38
JUSTITIEDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE
RÖRANDE AVBETALNINGS- OCH
FÖRSKOTTSKÖP M. M.

*Avgivet den 18 augusti 1949
av tillkallade sakkunniga.*

STOCKHOLM 1949
Gummessons Boktryckeri Aktieföretag
716

STATS- OCH UNIVERSITÄTSBOKHÅLLNINGEN
1833

BETÄNKANDE
HÖRANDE AV BETÄNKANDE OCH
FÖRSKOTSRÖP N. 41

Utgivet den 16 August 1833
in Wilhelms bokhandel

STATS- OCH UNIVERSITÄTSBOKHÅLLNINGEN

Innehållsförteckning.

Skrivelse till Statsrådet Per Edvin Sköld	5
Utredningsuppdraget	7
I. Begränsning av avbetalningshandelns omfattning	9
Bestämmelser om avbetalningsköp	9
Reformsträvanden	10
Avbetalningshandelns omfattning	11
Allmänna synpunkter på frågan om en begränsning av avbetalningshandeln	12
Olika åtgärder, vilka kunna medföra en begränsning av avbetalningshandeln men icke förordas av de sakkunniga	17
Skärpningar i avbetalningsvillkoren såsom medel att begränsa avbetalningshandeln	25
Sättet att reglera avbetalningsvillkoren	30
II. Vissa spörsmål rörande kredithandeln i övrigt	36
Låneköpen	36
Kontokrediten	38
III. Förskottsköp	42
Tidigare försök med förskottsköp i Sverige	42
Erfarenheter av förskottsköp i Schweiz	45
De sakkunnigas förslag till förskottsköpssystem	46
Förskottsköpskonton	46
Vissa övriga spörsmål rörande avtalen om förskottsköp ..	50
Bilagor	
1. Rapport över undersökning rörande avbetalningshandeln	54
2—4. Förslag till förskottsköpekontrakt	63

Till Herr Statsrådet Per Edvin Sköld.

Genom beslut den 14 januari 1949 bemyndigade Kungl. Maj:t Herr Statsrådet att tillkalla högst fem sakkunniga för att i enlighet med angivna riktlinjer verkställa utredning om provisorisk lagstiftning rörande avbetalnings- och förskottsköp samt därmed sammanhängande spörsmål.

I enlighet härmed tillkallade Herr Statsrådet samma dag bankdirektören O. Norbeck, tillika ordförande, direktören E. Tunhammar, fru Ester Söderbom, e. o. hovrättsassessorn Torkel Nordström och ombudsmannen Olle Axelsson att såsom sakkunniga verkställa ifrågavarande utredning. Till de sakkunnigas sekreterare förordnades den 5 februari 1949 e. o. hovrättsassessorn Nils Berglund.

Efter fullgjort uppdrag få de sakkunniga härmed vördsamt överlämna bilagda betänkande.

Stockholm den 18 augusti 1949.

O. NORBECK

E. TUNHAMMAR
TORDEL NORDSTRÖM

ESTER SÖDERBOM
OLLE AXELSSON

/ *Nils Berglund*

General... The first step is to... The second step is to... The third step is to... The fourth step is to... The fifth step is to... The sixth step is to... The seventh step is to... The eighth step is to... The ninth step is to... The tenth step is to... The eleventh step is to... The twelfth step is to... The thirteenth step is to... The fourteenth step is to... The fifteenth step is to... The sixteenth step is to... The seventeenth step is to... The eighteenth step is to... The nineteenth step is to... The twentieth step is to... The twenty-first step is to... The twenty-second step is to... The twenty-third step is to... The twenty-fourth step is to... The twenty-fifth step is to... The twenty-sixth step is to... The twenty-seventh step is to... The twenty-eighth step is to... The twenty-ninth step is to... The thirtieth step is to... The thirty-first step is to... The thirty-second step is to... The thirty-third step is to... The thirty-fourth step is to... The thirty-fifth step is to... The thirty-sixth step is to... The thirty-seventh step is to... The thirty-eighth step is to... The thirty-ninth step is to... The fortieth step is to... The forty-first step is to... The forty-second step is to... The forty-third step is to... The forty-fourth step is to... The forty-fifth step is to... The forty-sixth step is to... The forty-seventh step is to... The forty-eighth step is to... The forty-ninth step is to... The fiftieth step is to... The fifty-first step is to... The fifty-second step is to... The fifty-third step is to... The fifty-fourth step is to... The fifty-fifth step is to... The fifty-sixth step is to... The fifty-seventh step is to... The fifty-eighth step is to... The fifty-ninth step is to... The sixtieth step is to... The sixty-first step is to... The sixty-second step is to... The sixty-third step is to... The sixty-fourth step is to... The sixty-fifth step is to... The sixty-sixth step is to... The sixty-seventh step is to... The sixty-eighth step is to... The sixty-ninth step is to... The seventieth step is to... The seventy-first step is to... The seventy-second step is to... The seventy-third step is to... The seventy-fourth step is to... The seventy-fifth step is to... The seventy-sixth step is to... The seventy-seventh step is to... The seventy-eighth step is to... The seventy-ninth step is to... The eightieth step is to... The eighty-first step is to... The eighty-second step is to... The eighty-third step is to... The eighty-fourth step is to... The eighty-fifth step is to... The eighty-sixth step is to... The eighty-seventh step is to... The eighty-eighth step is to... The eighty-ninth step is to... The ninetieth step is to... The ninety-first step is to... The ninety-second step is to... The ninety-third step is to... The ninety-fourth step is to... The ninety-fifth step is to... The ninety-sixth step is to... The ninety-seventh step is to... The ninety-eighth step is to... The ninety-ninth step is to... The hundredth step is to...

Utredningsuppdraget.

I de direktiv för utredningen, vilka lämnats genom anförande av statsrådet Sköld till statsrådsprotokollet den 14 januari 1949 (infört i Post- och Inrikes Tidningar den 17 januari 1949), framhålles, att i den ekonomiska utvecklingen under de senaste åren med den spänning, som framträtt mellan köpkraftig efterfrågan, å ena, och varutillgång, å andra sidan, sparandet med rätta tillmätts avgörande betydelse. Möjligheterna att uppnå ekonomisk balans utan prisändringar vore sålunda beroende på inkomsttagarnas förmåga och vilja att begränsa sin efterfrågan genom att spara av löpande inkomster. Ju större omfattning det frivilliga sparandet hade, desto mindre bleve såväl trycket på prisnivån som behovet av direkta konsumtions- eller investeringsbegränsande ingripanden från samhällets sida.

En minskning av kredithandeln skulle, fortsatte statsrådet, i en inflationsartad högkonjunktur utlösa samma verkningar som ett ökat sparande. Frågan om kredithandelns och särskilt avbetalningsköpens roll i konjunkturförloppet hade tidigare uppmärksamrats, ehuru från delvis annan utgångspunkt. De uppgifter, som i samband därmed insamlats, tydde närmast på att avbetalningshandeln tenderade att minska under stigande konjunkturer. Inom sådana branscher, där avbetalningshandeln mera allmänt tillämpades, syntes den emellertid, vilken tidpunkt som än valdes, svara för en avsevärd del av omsättningen.

I samband med strävandena att uppmuntra sparandet och minska kreditgivningen syntes det därför, heter det vidare i statsrådets anförande, i hög grad vara värt att undersöka om åtgärder kunde vidtagas för att minska avbetalningshandeln omfattning. Härför talade inte minst den omständigheten att detta system i stor utsträckning förekomme just på sådana områden av varumarknaden där knappheten vore särskilt starkt framträdande, exempelvis i fråga om varaktiga konsumtionsvaror såsom elektriska apparater, symaskiner m. m. Läget syntes därför gynna ett uppskov med inköpen av dessa varor. En minskning i avbetalningsköpen, som medförde en nedgång i den inhemska försäljningen, skulle i nuvarande läge vara önskvärd också ur den synpunkten, att härigenom en ökning av den varumängd, som vore tillgänglig för export, kunde väntas bli följd. Nära till hands läge också tanken att man samtidigt med att man motverkade avbetalningshan-

deln uppmuntrade de konsumentgrupper, som nu köpte på avbetalning, att i stället övergå till förskottsbetalningar med slutbetalning före leverans.

Principiellt torde man sålunda kunna särskilja två olika slag av åtgärder, nämligen dels sådana, som verkade hindrande för köp på avbetalning, och dels sådana, som uppmuntrade inbetalningar i förskott. Det vore icke utslutet, att utredningen i samband med frågan om åtgärder mot avbetalningshandeln kunde finna lämpligt undersöka, om liknande begränsningar borde vidtagas i fråga om annan kredithandel med konsumtionsvaror, exempelvis sådan som skedde med s. k. kontosystem.

Statsrådet angav vidare vissa konkreta åtgärder, som kunde ifrågakomma i de angivna syftena.

I enlighet med de sålunda lämnade direktiven har den följande framställningen uppdelats i tre huvudavdelningar, varvid behandlas under I. frågan om begränsning av avbetalningshandelns omfattning, under II. vissa spörsmål rörande kredithandeln i övrigt och under III. frågan om förskottsköp.

I. Begränsning av avbetalningshandelns omfattning.

Bestämmelser om avbetalningsköp.

Enligt lagen den 11 juni 1915 om avbetalningsköp förstås med sådant köp ett avtal, varigenom lösöre säljes mot betalning i särskilda poster, av vilka en eller flera skola erläggas efter det godset utgivits till köparen, och under villkor tillika, att säljaren skall äga rätt att återtaga godset, om köparen åsidosätter vad honom åligger, eller att äganderätten till godset skall förbliva hos säljaren intill dess betalningen eller viss del därav blivit erlagd. Har avtalet betecknats såsom hyresavtal eller betalningen såsom vederlag för godsets bruk och nyttjande, skall utan hinder därav avtalet anses såsom avbetalningsköp, såframt det finnes vara åsyftat, att den som fått godset till sig utgivet skall bliva ägare därav. Lagen äger emellertid icke tillämpning, om sammanlagda beloppet av de poster, som köparen enligt avtalet har att erlægga (avbetalningspriset), överstiger 3.000 kronor.

Lagen innehåller åtskilliga regler, vilka avse att bereda köparen skydd mot alltför stränga bestämmelser i avtalet om påföljd av kontraktsbrott. Sålunda stadgas bl. a., att om köparen underlåter att fullgöra sin betalningsskyldighet säljaren ej äger att på grund därav taga godset åter, utkräva post, som eljest ej vore förfallen, eller göra annan i avtalet stadgad särskild påföljd gällande, med mindre någon post utestår ogulden minst 14 dagar utöver förfallodagen och denna post antingen uppgår till minst 1/10 av avbetalningspriset eller tillsammans med annan ogulden förut förfallen post utgör minst 1/20 därav. Om köparen i annat avseende än nu sagts åsidosätter vad honom åligger, må särskild påföljd, som för sådan händelse kan vara avtalad, icke vinna tillämpning, för såvitt sådant med hänsyn till de föreliggande omständigheterna skulle vara uppenbart obilligt. Vidare stadgas, att säljaren, om han återtager godset, är skyldig föranstalta om en uppgörelse av kontrahenternas mellanhavande enligt vissa regler.

Å andra sidan innehåller lagen vissa bestämmelser, som avse att underlätta återtagande av det försålda godset. I detta hänseende stadgas, att därest skriftlig handling upprättats säljaren äger att utan föregående dom hos utmätningsmannen i orten söka handräckning för godsets åter-

tagande. Handräckning må dock ej beviljas, med mindre utmätningsmannen finner uppenbart, att med betalningen föreligger sådant dröjsmål, som enligt vad ovan angivits berättigar till godsets återtagande.

Reformsträvanden.

Från mitten av 1920-talet ha vid skilda tillfällen förslag framlagts och utredningar igångsatts, vilka syftat till ändringar i eller tillägg till lagstiftningen om avbetalningsköp. Sedan i en motion vissa olägenheter med avbetalningshandeln påtalats, anhöll sålunda 1927 års riksdag i skrivelse (nr 183/1927) till Kungl. Maj:t om utredning rörande avbetalningssystemets omfattning och verkningssätt. Den begärda utredningen påbörjades inom handelsdepartementet och fortsattes av kommerskollegium, som först framlade en den 7 september 1932 dagtecknad promemoria och därefter, sedan yttranden över denna inhämtats, i skrivelse den 21 februari 1933 avgav förslag till vissa ändringar i lagen om avbetalningsköp. Detta förslag förelades emellertid icke riksdagen av Kungl. Maj:t, utan resultatet av utredningsarbetet blev en proposition till 1934 års riksdag (nr 98/1934) med förslag till sådan ändring i 22 kap. 21 § strafflagen, att förskingring av avbetalningsgods icke längre skulle såsom dittills få åtalas av åklagare utan endast av målsägande. I motioner till samma riksdag hemställes, att kommerskollegii förslag i huvudsak måtte bifallas. Riksdagen biföll propositionen men avtog motionerna samt begärde hos Kungl. Maj:t förnyad utredning om verkningarna av avbetalningshandeln (skrivelse nr 195/1934). Sedan chefen för justitiedepartementet tillkallat jur. kand. numera professorn Folke Schmidt för att biträda med en förberedande utredning rörande en revision av gällande bestämmelser om avbetalningsköp, framlade Schmidt den 31 mars 1938 riktlinjer för en lagstiftning om ägareförbehåll och avbetalningsköp (SOU 1938: 11). Vidare föreslogs i en den 10 oktober 1944 dagtecknad, inom justitiedepartementet upprättad promemoria bl. a. vissa inskränkningar i säljarens rätt att taga avbetalningsgods åter. Förslaget föranledde ej proposition till riksdagen. Kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering uttalade sig i betänkande den 2 mars 1945 (SOU 1945: 11) om frågan rörande avbetalningshandeln infogande i konjunkturpolitiken. Sedan Kungl. Maj:t den 26 januari 1945 uppdragit åt kommerserådet Siegfried Matz att verkställa en förberedande utredning rörande avbetalningshandeln, framlade denne den 14 september 1946 ett betänkande i ämnet,¹ varjämte han samma dag avgav en sär-

¹ Betänkandet föreligger ej i tryck.

skild promemoria angående efterkrigsplaneringskommissionens förslag. Slutligen ägnade den år 1947 bildade sparkommittén i en den 18 juni 1947 dagtecknad promemoria avbetalningshandeln ett avsnitt.

De förslag till åtgärder rörande avbetalningshandeln, som sålunda i olika sammanhang framkommit, ha, med undantag av ett av efterkrigsplaneringskommissionen framfört förslag, icke i och för sig avsett att begränsa avbetalningshandelns omfattning utan syftat till att avhjälpa de olägenheter, som ansetts vidlåda denna omsättningsform. Otvivelaktigt skulle emellertid flertalet av de framlagda förslagen, därest de genomförts, ha verkat i begränsande riktning och äro därför av intresse även ur de synpunkter, som de sakkunniga ha att anlägga. I det följande skola därför vissa av förslagen upptagas till granskning utifrån nämnda synpunkter.

Avbetalningshandelns omfattning.

I vårt land saknas allttjämt tillförlitliga uppgifter såväl om detaljhandelns och avbetalningshandelns totala omfattning som beträffande den senares relation till den förra. I samband med vissa av de nyss omnämnda tidigare utredningarna ha undersökningar verkställts i syfte att bl. a. utröna den andel, som avbetalningshandeln utgör av den totala detaljhandelsförsäljningen i olika branscher. Undersökningsmaterialet har emellertid varit alltför begränsat för att de framkomna siffrorna skola kunna anses allmängiltiga. Som de dessutom numera förlorat i aktualitet, skola de icke återgivas här, utan hänvisas i detta avseende till de ovannämnda betänkandena SOU 1938: 11 sid. 21 och 1945: 11 sid. 126 f. samt Matz' betänkande den 14 september 1946 del I sid. 5 ff. och sparkommitténs promemoria den 18 juni 1947 sid. 3 ff.

Med hänsyn till den begränsade tid, som stått till de sakkunnigas förfogande, ha de sakkunniga funnit det ogörligt att föranstalta om någon mera ingående undersökning rörande avbetalningshandelns omfattning, vilken undersökning för att ge säkra resultat skulle förutsätta ett synnerligen betydande utredningsarbete. En sådan undersökning synes icke heller vara erforderlig för uppdragets fullgörande.

De sakkunniga ha emellertid — särskilt i syfte att få en bild av utvecklingen under de senaste åren — uppdragit åt Detaljhandelns Utredningsinstitut inom Sveriges Köpmannaförbund att utföra viss statistisk undersökning rörande avbetalningshandeln. En den 2 april 1949 dagtecknad rapport över undersökningen bifogas detta betänkande (*Bil. 1*). De framkomna siffrorna basera sig på uppgifter från vissa av de företag, vilkas uppgifter legat till grund för den av Matz redovisade undersökningen, och hänföra sig alltså till ett ännu mera begränsat ma-

terial än denna. Det är vanskligt att uttala sig om i vilken mån det i rapporten redovisade undersökningsresultatet återspeglar de verkliga förhållandena beträffande avbetalningshandeln i dess helhet. Vad nu särskilt angår frågan om avbetalningshandelns omfattning i förhållande till den totala detaljhandelsförsäljningen torde icke annat kunna utläsas än situationen inom just de relativt få företag, vilka omfattas av undersökningen.

Säkerligen förhåller det sig emellertid så, att avbetalningshandeln representerar för svenska förhållanden icke obetydliga omsättningssiffror. Enligt de visserligen mycket uppskattningsvis lämnade uppgifter, vilka de sakkunniga under hand erhållit, försäljas exempelvis f. n. årligen på avbetalning cyklar för c:a 26 miljoner kronor (c:a 40 % av betalningsförsäljning av en total omsättning å c:a 65 miljoner kronor), möbler (inklusive av möbelhandlarna saluförda mattor, armatur o. dyl.) för 45 à 55 miljoner kronor (20 à 25 % av c:a 225 miljoner kronor) samt radioapparater och -grammofoner för likaså 45 à 55 miljoner kronor (65 à 75 % av c:a 70 miljoner kronor). Härtill kommer en icke oväsentlig avbetalningsförsäljning i fråga om åtskilliga andra varuslag, såsom bilar, kontors- och lantbruksmaskiner, symaskiner, hushållsapparater, musikinstrument, kläder, pälsverk, böcker och ur, beträffande vilka varuslag i många fall något så när tillförlitliga omsättningssiffror svårigen kunna lämnas.

Allmänna synpunkter på frågan om en begränsning av avbetalningshandeln.

Avbetalningshandeln utgör i vissa avseenden en nödvändig och värdefull omsättningsform. Alltjämt gäller vad obligationsrättskommittén uttalade i motiven till sitt den 31 januari 1914 framlagda förslag till lag om avbetalningsköp:

”Den stora utbredning av betalningsaffärerna vunnit utvisar, att de motsvara ett verkligt behov inom omsättningslivet. I själva verket medför också denna avtalsform, när den icke missbrukas, betydande fördelar för båda kontrahenterna, icke minst för köparen. Framför allt beredes därigenom åt den obemedlade möjlighet att komma i besittning av relativt dyrbara föremål, vilka av honom kunna användas såsom produktionsmedel, exempelvis symaskiner och annat, som han behöver för sitt yrke, pianon för undervisningsbruk o. dyl. Möjligheten att anskaffa möbler och annat bohag på avbetalning är ock av stor betydelse för den, som endast därigenom bliver i tillfälle att grunda ett eget hem. Och även om köparen på grund av lättheten att erhålla kredit lockas att anskaffa för honom mindre behöfliga föremål, blir han å andra sidan tvungen till sparsamhet för att kunna i rätt tid erlægga förfallande avbetalningar.”

Enligt de sakkunnigas mening måste man, då man bedömer avbetalningssystemet, städse beakta, att detsamma ofta nog för sådana, vilka sakna ekonomiska betingelser att köpa kontant och vilka icke heller kunna få kredit på annat sätt, innebär den enda möjligheten att anskaffa oundgängliga och omedelbart behöfliga nyttoföremål. Säkerligen har systemet — på grund av att inkomsternas användning genom "frivilligt tvång" inriktats på beständiga bruksföremål i stället för omedelbar konsumtion — i sin mån bidragit till en värdefull höjning av levnadsstandarden. Det bereder även möjlighet åt kapitalsvaga företagare att förvärva maskiner och arbetsredskap för produktiva ändamål.

Å andra sidan har avbetalningssystemet varit föremål för mycken kritik. Det har sålunda framhållits, att detsamma främjat en konsumtion, som icke alltid stått i rimlig proportion till vederbörande köparens ekonomiska bärkraft, och icke sällan medfört stora svårigheter för de köpare, vilkas inkomster nedgått till följd av oförutsedda händelser efter köpet, såsom sjukdom och arbetslöshet. Det har även gjorts gällande, att avbetalningspriserna ofta varit oskäligt höga i förhållande till kontantpriserna. Det har pekats på att avbetalningsaffärerna motverkat de ur många synpunkter viktiga strävandena att begränsa kreditförsäljningen inom detaljhandeln. Vidare har klander riktats mot vissa av de agenter, vilka förmedlat avbetalningsaffärer, för att de sökt få försäljning till stånd utan att vara särskilt nogräknade i sina metoder. Slutligen har det framhållits, att avbetalningssystemet medfört ökad brottslighet, eftersom ett stort antal förskingrings- och bedrägeribrott varit att tillskriva ifrågavarande affärsform.

Det torde enligt de sakkunnigas åsikt icke kunna bestridas, att de anmärkningar, som sålunda riktats mot den svenska avbetalningshandeln, ofta nog haft sitt berättigande. Det bör emellertid också understrykas, att, efter hand som man inom affärslivet fått allt större erfarenheter beträffande denna omsättningsform, densamma vunnit i stadga och principerna blivit allt sundare, varigenom många av dess oarter och "barnsjukdomar" försvunnit. Mycket av kritiken mot avbetalningshandeln torde i själva verket hänföra sig till förhållanden, som tillhöra en gången tid, och icke tillbörligt beakta denna omsättningsforms positiva sidor.

De sakkunniga vilja därmed icke ha sagt, att icke en fortgående strävan måste vara att minska avbetalningshandelns omfattning genom att länka över människornas ekonomiska handlande från schemat "köpa först och betala sedan" till schemat "spara först och köpa sedan". Ty det är uppenbart, att avbetalningshandeln alltjämt i stor utsträckning förleder människor att göra obetänksamma köp, som icke äro vare sig nödvändiga eller ens nyttiga. Detta synes exempelvis ofta gälla

den ungdom, som bildar hem och som föranledes att göra engångsanskaffningar av hela möblemang och av lyxbetonade föremål i stället för att så småningom bygga upp hemmet allteftersom sparade medel ge möjlighet därtill.

Svårigheten är emellertid, att det onyttiga och det nyttiga äro med varandra så sammanflätade, att åtgärder, som rikta sig mot det förra, oftast också träffa det senare. Därför vill det synas som om, allmänt taget, man på lång sikt bör inrikta sig mindre på inskränkningar och förbud och mera på positiva åtgärder, alltså att söka göra det mera attraktivt både för köpare och säljare att köp av eftertraktade föremål ske med hjälp av sparmedel. Till stor del är det också här fråga om en endast på propagandavägen uppnåelig omställning av människors betraktelsesätt. De sakkunniga återkomma i ett senare avsnitt härtill.

Vilken ställning man än må intaga till avbetalningssystemet såsom sådant, torde dock vissa förbättringar inom denna omsättningsform i dess nuvarande skick få anses önskvärda. I och för sig ankommer det emellertid icke på de sakkunniga att söka finna utvägar till dylika förbättringar. De åtgärder, som därutinnan kunna anses erforderliga och lämpliga, torde vara föremål för övervägande av en av chefen för justitiedepartementet den 27 februari 1947 tillsatt utredning om ny lagstiftning rörande avbetalningsköp, vilken utredning tager sikte på att åstadkomma sådana ändringar av mera stadigvarande art i gällande lagstiftning, vilka äro påkallade med hänsyn till normala förhållanden. Enligt de nu meddelade direktiven gäller det däremot att undersöka, huruvida en begränsning av avbetalningshandeln kan åstadkommas mera momentant för att lätta trycket på varumarknaden och underhjälpa övriga åtgärder, som syfta till att åstadkomma balans i landets ekonomiska liv.

Innan de sakkunniga övergå till att behandla de olika metoder, som för nämnda ändamål kunna komma i fråga, vilja de sakkunniga understryka, att man vid diskussionen av ifrågavarande spörsmål alltid måste ha uppmärksamheten riktad på de icke avsedda och icke önskvärda följder, som varje åtgärd till begränsning av avbetalningshandeln omfattning kan medföra. Man riskerar genom ett dylikt ingrepp att skapa sådana svårigheter — vilkas omfattning knappast kan i förväg bedömas — för dem, som äro beroende av att köpa eller sälja på avbetalning, att ingreppet till slut även ur samhällelig synpunkt blir till mera skada än nytta. Man skulle kunna för mindre bemedlade, exempelvis barnrika familjer i små omständigheter, göra det omöjligt att förvärva nödvändiga varor, vilka de eljest kunnat köpa på avbetalning. Härigenom skulle måhända sociala hjälpåtgärder nödvändiggöras, och vidare skulle produktiv verksamhet motarbetas genom att in-

köp av arbetsredskap o. dyl. förhindrades. Och säljarna skulle måhända tvingas att antingen medgiva kredit under andra, kanske förlustbringande former eller se sin omsättning minskad. I de fall då det därigenom uppkommande varuöverskottet icke kunde avsättas på exportmarknaden — vilket givetvis vore önskligt men i många branscher torde vara ogörligt i nuvarande läge — skulle omsättningsminskningen ha svåröverskådliga verkningar på produktions- och arbetsmarknadsförhållandena. Över huvud taget måste det beaktas, att åtgärder, som försvåra anskaffandet av vissa varor kreditvägen, kunna få verkningar i negativ riktning just för den ekonomiska samhällsbalansen, alltså för det mål, som skulle befrämjas. I detta sammanhang bör man icke låta tanken begränsas bara till rena tekniska arbetsredskap — jordbruksmaskiner, hantverksmaskiner m. m., alltså omedelbart produktionsfrämjande faktorer, och apparater för underlättande av hushållsarbetet, såsom hemsymaskiner och dammsugare, eller transportmedel för färd till arbetsplatsen m. m., alltså medelbart produktionsfrämjande faktorer — utan omfatta också böcker för nödvändig utbildning o. s. v. Man kan i denna tankelinje även komma över till exempelvis möbler, som äro nödvändiga eller önskvärda för familjebildning och hemliv.

Vidare är det ovisst i vilken mån man genom att begränsa avbetalningshandelns omfattning skulle uppnå det önskade resultatet, ett ökat sparande. Säkerligen skulle, såsom nyss antytts, i stor utsträckning andra kreditformer komma att anlitas, varvid det bör beaktas, att avbetalningssystemet representerar en kreditform, som står närmare kontantköpet än åtskilliga andra. Och även om en nedgång i kredit- och detaljhandelsförsäljningens omfattning bleve följderna av ett ingrepp, finge man räkna med att de medel, som på så sätt bleve disponibla, i stor utsträckning komme att förbrukas till nöjen eller på andra sätt, ur allmän synpunkt långt mindre önskvärda än ett avbetalningsköp.

Slutligen kan det, om frågan betraktas enbart ur konjunkturutjämnande synpunkt, ifrågasättas, om icke den rätta tidpunkten att vidtaga begränsande åtgärder nu är förbi. Åtskilliga tecken tyda på att en vändning kan vara på väg att inträda i den hittillsvarande konjunkturen. (Det kan i detta sammanhang anmärkas, att ett av de skäl för en begränsning av avbetalningshandelns omfattning, som lämnas i direktiven för de sakkunniga, nämligen den rådande varuknappheten, ej är för handen inom sådana typiska avbetalningsbranscher som cykel-, möbel- och radiobranscherna, där man tvärtom rapporterar en produktion, som väl täcker eller överstiger efterfrågan.) Ett köpkraftsoverskott kan snabbt försvinna och situationen i stället bliva sådan, att det just i konjunkturutjämnande syfte kan vara mera motiverat att upp-

muntra än att inskränka detaljhandelsförsäljningen och sålunda även avbetalningshandeln, en tankegång, som också kommer till uttryck i efterkrigsplaneringskommissionens ovannämnda betänkande. Även om frågan med de aspekter, de sakkunniga ha att lägga på densamma, icke får ses enbart som ett led i konjunkturpolitiken i nu antydd mening, synas likväl spörsmålen vara så inflätade i varandra, att förhållandet måste i förevarande sammanhang ägnas den största uppmärksamhet.

De sakkunniga vilja i anslutning härtill peka på de tendenser i fråga om utvecklingen av avbetalningshandelns relativa omfattning, som kunna utläsas ur tidigare omnämnda undersökningar.

Enligt den i Matz' betänkande redovisade utredningen representerade inom ett 90-tal företag avbetalningsköpens andel av hela totalomsättningen enligt det s. k. vägda aritmetiska mediet 59 % år 1932, 54 % år 1938 och 40 % år 1944. Inom de närmare 200 företag, som lämnade uppgifter för allenast åren 1938 och 1944, uppgingo motsvarande siffror till 50 % år 1938 och till 33 % år 1944.

Såsom framgår av rapporten över den undersökning, som de sakkunniga låtit verkställa (*Bil. 1*), uppgingo motsvarande siffror för de av denna undersökning omfattade 121 företagen till 48,2 % år 1944 och till 39,8 % år 1948. För de olika varuslagen voro de genomsnittliga procentsiffrorna enligt sistnämnda utredning för åren 1944 och 1948 följande: för bilar 37,9 och 25,1, för cyklar 36,5 och 23,9, för musikinstrument 44,3 och 28,8, för radioapparater 50,1 och 36,7, för möbler 27,3 och 19,2, för kläder grupp 1 55,7 och 52,7 och grupp 2 85,5 och 78,7, för hushållsapparater 68,7 och 64,7, för lantbruksmaskiner 31,2 och 35,2, för kontorsmaskiner 2,8 och 1,8, för böcker 79,2 och 76,0 samt för ur 33,2 och 16,6.

De anförda siffrorna återge visserligen med egentlig säkerhet endast situationen inom de företag, som omfattas av undersökningarna. Inom dessa företag är den så gott som genomgående minskningen emellertid så påfallande, att den måste anses vara uttryck för en allmän tendens. Denna slutsats överensstämmer även med uppgifter, som de sakkunniga under hand erhållit från representanter för olika branscher.

Med hänsyn till vad sålunda i olika hänseenden ovan anförts är det enligt de sakkunnigas mening tydligt, att man, därest åtgärder i syfte att begränsa avbetalningshandelns omfattning likväl finnas påkallade och önskvärda, måste iakttaga stor varsamhet vid valet av medel. Ett hårdhänt eller odifferentierat ingripande skulle, såsom förut antytts, kunna vara till sina följder svårbedömligt och lätt kunna åsamka mera skada än nytta. Det är utifrån sådana utgångspunkter, som de sakkunniga enligt de lämnade direktiven gått att överväga genom vilka åtgärder en begränsning av avbetalningshandelns omfattning skall kunna ernås.

Olika åtgärder, vilka kunna medföra en begränsning av avbetalningshandeln men icke förordas av de sakkunniga.

Som ovan nämnts äro flera av de förslag, vilka tidigare framkommit i syfte att reglera avbetalningshandeln, av intresse även i förevarande sammanhang. Av dem ha de sakkunniga till en början övervägt en redan av 1927 års riksdag framförd tanke att *tillstånd av offentlig myndighet* skulle krävas för avbetalningsförsäljning. I Norge har ett dylikt system såtillvida införts, att man i den norska lagen om avbetalningsköp stadgat, att tillstånd av polismyndighet kräves för yrkesmässig försäljning på avbetalning, då avbetalningspriset icke uppgår till 500 kronor.

I sin ovannämnda promemoria den 7 september 1932 hävdade kommerskollegium, att en dylik lagstiftning icke skulle innebära ett effektivt ingrepp. Från annat håll har framhållits, att det i Norge tillämpade systemet förutsätter övervakning från offentlig myndighets sida. I Norge är rätten att driva handel underkastad reglering. I Sverige däremot finnas i princip inga begränsningar. Det måste därför bliva förenat med svårigheter att här genomföra en effektiv kontroll.

Av 1927 års riksdag påpekades vidare, liksom även av 1934 års riksdag, att en *reglering av agentverksamheten* kunde vara ett medel att avhjälpa missförhållanden inom avbetalningshandeln. En dylik metod har kommit till användning i Danmark genom att man i "Næringsloven" den 28 april 1931 meddelat principiellt förbud mot att genom personliga hänvändelser upptaga beställningar från privatpersoner. Samtidigt ha dock tämligen omfattande undantagsbestämmelser införts. Som undantag angivas till en början de fall, då hänvändelse sker på kundens uttryckliga anmodan. Vidare gäller icke förbudet hänvändelse till näringsidkare, då fråga är om varor, som de använda i sin näring, samt under samma villkor hänvändelse till jordbrukare och fiskare. Undantagna äro även varor, som kunna säljas i kringföringshandel, såsom jordbruks- och husflitsalster, tidningar och tidskrifter. Två ytterligare undantag avse direkt handel, som drives på avbetalning. Det ena avser tryckta skrifter, ett undantag, som motiveras med hänsyn till folkupplysningen, det andra sådana industriella produkter, vilkas egenskaper bäst kunna belysas genom direkt demonstration. För rätt till agentförsäljning i detta sistnämnda fall kräves dock särskilt tillstånd av Handelsministeriet.

Då frågan om agentverksamhetens reglering i Sverige tidigare diskuterats, har det framhållits, att agenterna fylla en viktig uppgift i trakter med gles befolkning och långa avstånd. Vidare har det pekats på svårigheterna att ernå en effektiv kontroll både i fråga om krav på

vissa kvalifikationer för agenter och beträffande förbud att alls driva försäljning genom agenter.

Säkerligen har mycket av den kritik, som riktats mot avbetalningshandeln, vållats av köp, som skett genom förmedling av agenter. Dessa ha understundom föranlett meningslösa och ansvarslösa inköp eller vållat irritation bland allmänheten genom påträngande uppträdande. Förhållandena ha dock förbättrats, i det de flesta företag, som driva försäljning genom agenter, inriktat sig på att söka erhålla och uppfostra dugliga och ansvarskännande ombud. Ytterligare åtgärder för att få förbättringar till stånd torde emellertid säkerligen vara önskvärda. *De sakkunniga vilja i detta sammanhang understryka vikten av att denna fråga uppmärksammas av de enskilda företagen själva.* Det bör i första hand ankomma på dem att vidtaga erforderliga åtgärder härutinnan, särskilt som det i längden otvivelaktigt ligger i deras eget intresse, att befogade anmärkningar icke kunna riktas mot deras agenter och dessas försäljningsmetoder.

Utöver de betänkligheter, som enligt vad ovan angivits framförts mot ifrågavarande två metoder att reglera avbetalningshandeln — d. v. s. tillståndstvång för avbetalningsförsäljning och reglering av agentverksamheten — kan emellertid anföras ytterligare en omständighet, som för de sakkunnigas del är av avgörande betydelse, nämligen den att ett genomförande av förslagen sannolikt icke skulle medföra någon mera betydande inskränkning i avbetalningshandeln. Om ett antal firmor framtogs rätt att sälja på avbetalning, torde de av deras kunder, som önskade köpa på avbetalning, i stället vända sig till sådana firmor, som ägde sådan rätt. Och om agenterna försvunne eller deras antal inskränktes, kan det väl förmodas, att en stor del av deras kundkrets i stället vände sig direkt till de bofasta firmorna. Sådana konsekvenser av ifrågavarande åtgärder kunna visserligen understundom i och för sig vara önskvärda, men skulle icke medföra någon nämnvärd nedgång i hela den nuvarande avbetalningshandelns omfattning. Vad särskilt angår agentverksamheten bör det även framhållas, att försäljning genom agenter praktiskt taget icke förekommer beträffande flera viktiga avbetalningsartiklar, såsom cyklar, möbler och radioapparater.

På grund härav saknas för de sakkunniga anledning föreslå åtgärder av ifrågavarande slag.

Av de övriga utvägar, som tidigare undersökts då det gällt att reglera avbetalningshandeln, äro särskilt två metoder av den art, att de kunde tänkas såsom effektiva instrument i syfte att begränsa avbetalningshandelns omfattning. Den ena metoden avser att upphäva eller inskränka den nuvarande *rättsverkan av äganderättsförbehållet* vid avbetalningsköp och den andra — som i själva verket riktar sig mot en av ägande-

rättsförbehållets rättsverkningar — går ut på att borttaga eller inskränka *säljarens rätt att återtaga avbetalningsgods*. I direktiven för de sakkunniga har även framhållits, att denna sistnämnda metod att motverka avbetalningshandeln syntes böra övervägas.

Enligt kommerskollegii förslag den 21 februari 1933 skulle ett vid avbetalningsköp stiftat äganderättsförbehåll ej vara giltigt där godset utgjordes av äkta pärlor, ädla stenar, föremål, i vilka sådana pärlor eller stenar vore infattade, smycken utav guld, silver och platina, fick- och armbandsur samt beklädnadspersedlar och skodon. Äganderättsförbehållet skulle ej heller vara gällande, om avbetalningspriset icke överstege 500 kronor. Värdegränsen i avbetalningsköplagen föreslogs samtidigt skola höjas till 5.000 kronor. Kollegium framhöll emellertid, att tveksamhet gjorde sig gällande i frågan huruvida ett ingripande från statens sida över huvud taget kunde förväntas medföra åsyftade verkningar. Praktiska och principiella erinringar kunde resas mot varje åtgärd, som föresloges. Kollegium uttalade den uppfattningen, att de olägenheter, som vore förenade med avbetalningshandeln, i det väsentliga komme att så småningom regleras sig själva.

Schmidt, som i sitt betänkande föreslog en särskild lagstiftning om äganderättsförbehåll, ansåg, att ett sådant borde förklaras ogiltigt — förutom i vissa fall, som i detta sammanhang sakna egentlig betydelse — då den sålda varan utgjordes av kläder, tyger, skodon och andra varor, som hastigt förbrukas, smycken samt fick- och armbandsur. Medan enligt kommerskollegii förslag äganderättsförbehållet skulle vid de angivna varorna bliva ogiltigt s. a. s. i alla riktningar och alltså icke heller ge säljaren rätt att kräva godset åter av köparen personligen, avsåg Schmidts förslag icke förhållandet mellan parterna, där enligt Schmidt ett äganderättsförbehåll städse skulle behålla sin giltighet, utan gick allenast ut på att ett äganderättsförbehåll beträffande de angivna varorna icke skulle medföra särskilt skydd mot köparens borgenärer och icke heller straffansvar för en köpare, som avhänt sig den köpta varan.

Om den av kommerskollegium förordade lösningen uttalade dåvarande chefen för justitiedepartementet, statsrådet Schlyter, i propositionen till 1934 års riksdag, att vägande anmärkningar kunde riktas mot densamma, samt fortsatte:

”Uppenbarligen är det ett mycket beaktansvärt önskemål att de regler, som gälla angående äganderättens övergång i sammanhang med köp, äro enkla och klara. Ur denna synpunkt måste det anses olämpligt, om i förevarande hänseende skulle gälla olika regler för olika slags varor och olika regler alltefter det köpeskillingen över- eller understiger 500 kronor. Särskilt torde konsekvenserna av sådana regler i straffrättsligt hänseende ingiva be-

tänkligheter. Det kan knappast anses rimligt att — för att taga ett praktiskt exempel — den som avhänt sig en på avbetalning inköpt nyttighetsartikel skulle kunna dömas för förskingring under det att den som avhänt sig en på liknande sätt inköpt lyxvara alltid skulle gå fri från straff.”

Enligt de sakkunnigas mening får det antagas, att ett upphävande av eller en inskränkning i äganderättsförbehållets giltighet eller återtagningsrätten skulle i icke obetydlig grad nedbringa avbetalningshandelns omfattning. Dock har det understundom gjorts gällande, att minskningen icke skulle bli av någon större betydelse. Säljarna skulle, har det sagts, i det stora hela kunna lita på att köparna fullgjorde sina åtaganden och skulle därför icke i större utsträckning än nu sker behöva sovrå bland dem som önskade köpa på avbetalning. Det är icke osannolikt, att det förhåller sig så inom vissa branscher, där köpareklientelet regelmässigt har en viss ekonomisk stabilitet. Men inom andra branscher med omfattande avbetalningsförsäljning torde situationen vara sådan, att säljarna i många fall icke skulle riskera en försäljning på avbetalning, därest avtalet icke skulle medföra rätt att vid betalningsförsummelse återtaga varan eller icke skulle innebära den säkerhet i övrigt, som äganderättsförbehållet skänker, samt den press på köparna att iakttaga sina skyldigheter, som de nu gällande rättsreglerna medföra. Ur ren effektivitetssynpunkt synas därför de ifrågavarande metoderna att nedbringa avbetalningshandelns omfattning vara beaktansvärda.

Starka betänkligheter resa sig likväl mot att söka vidtaga åtgärder av ifrågavarande art. Av skäl som tidigare anförts skulle man, för att icke åstadkomma svåröverskådliga skadeverkningar å den del av avbetalningshandeln, som måste anses nödvändig och nyttig, nödgas undantaga en rad varor. Det är emellertid nära nog omöjligt att sakligt motivera varför äganderättsförbehåll eller återtagningsrätt väl skulle få förekomma i fråga om vissa på avbetalning försålda varor men icke i fråga om andra. Det har ansetts, att ren konsumtionskredit och lyxkredit icke borde erhålla det skydd, som äganderättsförbehållet och icke minst återtagningsrätten innebära. En dylik princip medför dock betydande svårigheter.

”Fråga är”, såsom Schmidt i sitt betänkande yttrar, ”om det över huvud taget är möjligt att bestämma vad som kan anses som konsumtions- eller lyxvaror. Angivandet av vad som är en konsumtionsvara förutsätter, att det skall vara möjligt att draga en gräns mellan varor, som tjäna produktion, och varor, som tjäna konsumtion. Kredit för det förra ändamålet skulle vara berättigad men däremot icke för det senare. Produktionskredit skulle väl föreligga, om en bil köpes för att användas i yrkesmässig trafik eller eljest i köparens rörelse. Bilen fyller ett produktivt ändamål. Dess nyttjande ger köparen medel till betalning. Av samma karaktär skulle en kredit

vara, som lämnas för köp av arbetsredskap och maskiner. Det kan emellertid icke med säkerhet förutsägas, att krediten i det enskilda fallet skulle bli produktiv i den meningen, att den ökar köparens förvärvsförmåga. I ett enstaka fall kanske icke inkomsterna av en bil täcka driftskostnaderna. Krediten kan vidare lika väl vara produktiv även i sådana fall, då det icke är fråga om sådant som betraktas som produktionsmedel i vanlig mening. Cykeln är ett transportmedel, som sparar både tid och direkta utgifter. En radioapparat eller ett bokverk kan vara förutsättningen för en värdefull utbildning. Inköpet av en kostym kläder kan göra det möjligt för en kontorist att åtaga sig ett erbjudet arbete. Djupare sett äro naturligen kläder, matvaror och annat, som kräves för att människan skall kunna arbeta i produktionen, lika mycket produktionsmedel som maskiner och arbetsredskap. Det synes vara en olöslig uppgift att draga en gräns mellan produktionsvaror och konsumtionsvaror. Det enda som torde kunna sägas är, att en maskin mera omedelbart tjänar produktiva ändamål än en radioapparat, ett möblemang eller en kostym kläder. Icke heller torde man bestämt kunna angiva vad som menas med lyxvaror. Fastställande av vad som är lyx förutsätter ett omdöme. Vissa varor äro så onödiga, att de icke böra köpas på kredit. I fråga om vad som skall anses som lyx gå emellertid meningarna starkt isär. Det kan knappast om något särskilt varuslag sägas, att det allmänt anses som lyx."

Även om man trots svårigheterna skulle lyckas att på ett något så när tillfredsställande sätt uppdelade varorna i två skilda kategorier, skulle man likväl, i fråga om ett upphävande av äganderättsförbehållets rättsverkningar, icke kunna undvika de av statsrådet Schlyter påtalade olämpliga konsekvenserna av en sådan uppdelning.

Vidare torde det — med hänsyn till att avbetalningsköp av en och samma vara allt efter ändamålet med köpet borde underlättas i vissa fall och motarbetas i andra — bliva erforderligt vid ett genomförande av någon av ifrågavarande två åtgärder att även undantaga vissa kategorier av köpare, vilka beträffande vissa varor icke borde hindras från att begagna avbetalningssystemet. Det skulle exempelvis stadgas, att de ifrågavarande inskränkningarna i säljarens befogenheter icke skulle gälla vid försäljning på avbetalning av musikinstrument till yrkesmusiker, av symaskiner till sömmerskor o. s. v. Även i fråga om dylika avgöranden skulle emellertid gränserna bli ytterst svåra att draga, och bestämmelserna måste bli schematiska och svårtillämpliga. Vidare skulle absurda konsekvenser kunna uppstå. Man kan sålunda tänka sig det fallet, att, sedan ett stadgande med det nyss exemplifierade innehållet införts, en sömmerska och ett hembiträde köpa var sin symaskin på avbetalning. Säljaren har visserligen ingen rätt att återtaga symaskinen från hembiträdet men låter henne likväl köpa på avbetalning, eftersom han anser sig kunna räkna med att hon skall fullgöra avbetalningarna. Det visar sig emellertid, att ingen av köparna kan fullgöra sina betalningar. Säljaren återtager då symaskinen från sömmerskan,

som är i stort behov av densamma i sitt yrke, medan däremot hembiträdet, som inte har någon större användning för sin symaskin, kan få behålla densamma.

Det kan även, såvitt angår ett upphävande av äganderättsförbehållets straffrättsliga verkan, framhållas, att en dylik åtgärd måste framstå såsom särskilt betänklig, då det såsom här endast gäller en temporär lagstiftning. Säkerligen skulle mången köpare, som efter det att den provisoriska lagstiftningen upphört att gälla ingått ett avbetalningsavtal med äganderättsförbehåll, i den tron att ett dylikt förbehåll alltjämt saknade verkan komma att avhända sig varan och därigenom göra sig skyldig till brottslig gärning.

Mot metoden att upphäva säljarens återtagningsrätt — varigenom man borttager äganderättsförbehållets rättsverkan parterna emellan, alltså i det avseende där detta enligt Schmidts förslag skulle behålla sin giltighet — kan vidare anmärkas, att den skulle medföra ett ur principiell synpunkt otillfredsställande rättsläge. Köparen skulle kunna ådraga sig straffansvar, om han avhände sig godset, men säljaren skulle icke, ehuru han ansåges såsom godsets ägare, få fråntaga köparen densamma på grund av än så flagranta betalningsförsummelse. Säljarens äganderätt skulle under sådana omständigheter te sig tämligen illusorisk. Särskilt otillfredsställande synes det vara, att den på avbetalning köpta varans art eller måhända köparens yrke skulle bli avgörande för huruvida ett dylikt rättsläge skulle inträda eller icke.

Ytterligare torde man få räkna med att ett genomförande av de nu ifrågasatta åtgärderna skulle främja en höjning av avbetalningspriserna till täckande av de förluster, som minskningen i säljarnas rättsskydd skulle medföra.

Det bör slutligen även påpekas, att lagstiftningen om avbetalningsköp såsom internordisk icke bör ändras utan samråd med Danmark och Norge.

En rad betänkligheter kunna sålunda framföras mot tanken att söka begränsa avbetalningshandels omfattning genom åtgärder av nu ifrågasatt art. Dessa betänkligheter äro enligt de sakkunnigas mening av så välgående natur, att de sakkunniga icke ansett sig kunna förorda en dylik lösning.

En annan metod att söka minska avbetalningshandels omfattning tager även sikte på säljarnas återtagningsrätt. Denna metod riktar sig emellertid icke mot återtagningsrätten såsom sådan utan mot *de bestämmelser i lagen om avbetalningsköp, vilka ge säljaren rätt att erhålla handräkning* för att återtaga den försålda varan och alltså befria honom från att för sådant ändamål vända sig till domstol. Ett upp-

hävande av dessa bestämmelser — helt och hållet eller beträffande vissa varor — skulle kunna antagas i viss utsträckning nedbringa avbetalningshandelns omfattning. Visserligen skulle säljaren, sedan nämnda bestämmelser upphävts, i princip ha samma rätt som tidigare till den försålda varan, men hans möjligheter till snabb och billig verkställighet vore icke längre desamma. De ökade kostnaderna skulle, även om köparen bleve ålagd att ersätta dem, ofta nog komma att drabba säljaren, eftersom köparen icke sällan saknar utmättningsbara tillgångar i de fall, då säljaren anser sig böra återtaga godset. På grund härav skulle givetvis säljarna bli obenägna att sälja på avbetalning till andra än sådana köpare, vilka med säkerhet kunde antagas komma att fullgöra sina åtaganden enligt avtalet. En dylik åtgärd kan sålunda i förstörande te sig lämplig, därest man önskar begränsa avbetalningshandelns omfattning.

Emellertid är även en sådan metod ägnad att ingiva betänkligheter. Därest ifrågavarande bestämmelser helt och hållet upphävdes, riskerade man att ofta nog omöjliggöra sådana avbetalningsköp, som måste anses nödiga och nyttiga. Och om man för att avhjälpa denna olägenhet läte bestämmelserna kvarstå beträffande vissa angivna varor och köparekategorier, skulle samma svårigheter och olägenheter yppas, som här ovan påpekats beträffande en dylik differentiering, då det gällde själva återtagningsrättens borttagande.

Det bör även beaktas vad obligationsrättskommittén framhållit i motiven till sitt förslag till lag om avbetalningsköp. Det påpekas där, att det omständliga förfarande, som dittills måst anlitas, när på avbetalning sålt gods skolat återtagas, kunnat medföra olägenheter för såväl köpare som säljare. Dessa olägenheter gjorde sig med särskild styrka gällande, när det vore fråga om små affärer. Kostnaderna för rättegången, vilka köparen i sista hand hade att gälda, kunde då lätteligen överstiga godsets värde. För att förslaget regler till uppgörelse mellan kontrahenterna skulle lända köparen till verklig nytta vore det en ovillkorlig förutsättning, att de kostnader för godsets återtagande, som säljaren i varje särskilt fall skulle äga räkna sig till godo, icke stige till alltför högt belopp. Behovet av lagstiftningsåtgärder i syfte att införa ett snabbare och billigare tillvägagångssätt för godsets utfående än det, som dittills stått säljaren till buds, läte sig därför icke förnekas. Detta syfte kunde enligt kommitténs mening lämpligen vinnas genom de föreslagna bestämmelserna om handräckning, vilka sedermera inflöto i 10—14 och 16 §§ lagen om avbetalningsköp. Enligt de sakkunnigas mening äger denna motivering till ifrågavarande bestämmelser alltjämt sådan bärkraft, att det är tveksamt, om man ens temporärt eller partiellt bör sätta dem ur kraft.

Mot en dylik åtgärd kan vidare, liksom då det gällde själva återtagningens rättens borttagande, invändas, att en höjning av avbetalningspriserna torde bli följden och att den internordiska avbetalningslagstiftningen icke bör ensidigt ändras.

Det är slutligen ovisst, huruvida ett upphävande av eller en inskränkning i säljarens ifrågavarande rätt till handräckning just i nuvarande läge skulle ha den åsyftade verkan att i nämnvärd grad begränsa avbetalningshandelns omfattning. En sådan lagstiftning skulle ju endast vara avsedd att gälla i tider av köpkraftsoverskott och god penningtillgång. Och just i sådana tider skulle det måhända icke verka avskräckande på säljaren att han icke ägde tillgång till det nuvarande handräckningsförfarandet enligt avbetalningsköplagen.

Enligt det av Matz införskaffade statistiska materialet utgjorde av de under år 1938 avvecklade avbetalningsköpen inom c:a 120 företag det antal fall, i vilka handräckning ägt rum, 1,5 %, medan motsvarande siffra för år 1944 var 2 %. Även om man utgår från att dessa uppgifter äro något så när representativa för situationen i dess helhet, är det givetvis ingalunda säkert, att avbetalningsköpen skulle, vid oförändrat konjunkturläge, minska med motsvarande antal fall, därest rätten till handräckning enligt avbetalningsköplagen upphörde. Möjligen skulle minskningen icke ens bli av denna omfattning. Men det är också möjligt, att en av de ändrade reglerna föranledd större försiktighet hos säljarna skulle medföra en mera markant nedgång i avbetalningshandeln.

Huru det emellertid än må förhålla sig med den nu ifrågasatta åtgärdens effektivitet ur begränsningssynpunkt anse de sakkunniga, med hänsyn till de anförda olägenheterna med ett upphävande av eller en inskränkning i de ifrågavarande bestämmelserna, att en dylik åtgärd icke kan förordas.

De sakkunniga ha övervägt även andra förslag att begränsa avbetalningshandelns omfattning men av olika skäl ansett dem — med undantag av det, som längre fram skall närmare behandlas — icke kunna förordas. Av dessa skall här endast omnämnas ett, nämligen metoden att införa *förbud mot alla eller vissa slag av avbetalningsköp* och i samband därmed straffbelägga överträdelser. På sitt sätt tillämpas ett sådant system i Norge, i det polismyndighet, vars tillstånd som förut nämnts erfordras för yrkesmässig avbetalningsförsäljning, då avbetalningspriset understiger 500 kronor, kan begränsa tillståndet till vissa varor.

Givetvis skulle man genom en sådan metod kunna praktiskt taget stoppa all avbetalningshandel. En sådan åtgärd kan emellertid av förut angivna skäl icke vara önskvärd. Man skulle därför även här ställas in-

för de tidigare berörda svårigheterna att på ett rättvist och lämpligt sätt särskilja vissa varor och köparekategorier, vilken avvägning i detta fall skulle bli ännu svårare än i de förut behandlade fallen, där all avbetalningshandel dock i princip skulle vara tillåten.

Vidare förutsätter ett förbud, i motsats till en lagstiftning om äganderättsförbehållets rättsverkningar och om återtagningsrätten, någon form av tillsyn. I Norge har man såsom tidigare framhållits andra möjligheter härutinnan än i Sverige. Svårigheter skulle uppstå att åstadkomma ett effektivt kontrollorgan. Och utan ett sådant skulle överträdelser av förbudet kunna befaras bli vanliga. Visserligen skulle en säljare, som ville bryta mot förbudet, icke kunna räkna med att göra sina "rättigheter" enligt kontraktet gällande med hjälp av myndigheterna, men detta behövde icke alltid avskräcka honom, eftersom köparen ofta nog kunde förväntas fullgöra sina åtaganden frivilligt eller återställa godset utan myndighets medverkan.

Slutligen skall det tilläggas, att det i fråga om samtliga ovan behandlade metoder att begränsa avbetalningshandeln givetvis kunde tänkas, att de inskränkande bestämmelserna skulle i stället för vissa varor avse alla köp, vid vilka avbetalningspriset understiger ett visst angivet belopp. Det är emellertid svårt att motivera varför just de små köpen skola förhindras. Man kan visserligen säga, att behovet av avbetalningskredit i dessa fall är mindre trängande. Men var skall gränsen dragas? Det kan vara betydligt mera önskvärt och påkallat, att en person kan köpa en cykel på avbetalning för 200 kronor än att en annan kan på sådant sätt förvärva en radio för 600 kronor. Varje gränsdragning måste bli helt godtycklig. Och vidare skulle det vara otillfredsställande att den ekonomiskt bättre situerade, som köper en dyrare vara, kan köpa på avbetalning, medan den som har det sämre ställt nödgas att antingen avstå från att köpa på avbetalning eller också köpa en dyrare vara än han skulle behöva. Bestämmelser av nu angiven innebörd skulle också lätt kunna kringgå genom att avbetalningspriset i kontraktet angäves till ett högre belopp än det verkliga priset, varefter mellanskillnaden kvitterades utan någon prestation från köparens sida. Icke heller detta alternativ till de förut behandlade metoderna synes därför vara lämpligt.

Skärpningar i avbetalningsvillkoren såsom medel att begränsa avbetalningshandeln.

Sedan de sakkunniga sålunda funnit sig böra avvisa de angivna metoderna att åstadkomma en begränsning i avbetalningshandelns omfattning, ha de sakkunniga tagit under övervägande huruvida icke detta

syfte skulle kunna nås genom att man i vissa fall sökte åstadkomma skärpningar i de avbetalningsvillkor, vilka f. n. tillämpas.

Redan 1927 års riksdag antydde i sin skrivelse till Kungl. Maj:t möjligheten att begränsa den tid på vilken ett avbetalningsköp finge avslutas som ett medel att förekomma avbetalningsköp av lyxartiklar. Där-efter synes en lösning efter dylika linjer närmare ha övervägts först i samband med att efterkrigsplaneringskommissionen behandlade frågan om avbetalningshandels infogande i konjunkturpolitiken. Kommissionen framhöll, att avbetalningshandeln skulle kunna infogas i den konjunkturutmattande politiken på så sätt, att man genom en åtstramning av villkoren sökte begränsa avbetalningshandeln under högkonjunktur för att åter utvidga den under lågkonjunktur genom att då lätta på villkoren. Det borde, ansåg kommissionen, undersökas huruvida variationen i avbetalningshandels omfattning borde åstadkommas genom en höjning respektive sänkning av den del av köpesumman som erlägges kontant — i fortsättningen benämnd handpenning — eller om man därjämte borde ytterligare förkorta eller förlänga amorteringstiden genom att öka respektive minska avbetalningsbeloppen.

Innan de sakkunniga övergå till att närmare behandla frågan om en skärpning i avbetalningsvillkoren, skall en redogörelse lämnas för *utvecklingen i Förenta staterna*, där ett dylikt system kommit till användning, då man såsom ett led i den anti-inflationistiska politiken under och efter andra världskriget sökt begränsa avbetalningshandels omfattning.

I augusti 1941 bemyndigades Federal Reserve Board att införa kontroll över köp av varaktiga konsumtionsvaror mot kredit vare sig denna lämnades i form av ett vanligt avbetalningskontrakt, kontokredit i affärshuset, avbetalningslån eller skuldebrev på viss tid ("single-payment loans"). Kontrollen skulle även omfatta kreditinstitutens lån mot säkerhet av avbetalningskontrakt m. m. Kontrollbestämmelserna, vilka meddelades i den s. k. "Regulation W", utfärdades i september 1941 och skärptes i maj 1942. Enligt 1942 års föreskrifter var huvudregeln beträffande avbetalningsköp, att hela köpesumman måste vara erlagd senast 12 månader (för bilar och motorcyklar 15 månader) efter köpets ingående. Vidare skulle handpenningen uppgå till minst 33 1/3 % av köpesumman (för möbler och pianon minst 20 %). Dessa bestämmelser gällde i stort sett oförändrade ända fram till december 1946, då den längsta avbetalningstiden för samtliga av kontrollen omfattade varor fastställdes till 15 månader, varjämte köp under 50 dollar undantogs från bestämmelserna. Dessa skulle därjämte avse allenast följande varor, nämligen bilar, kylskåp, spisar, tvättmaskiner, strykjärn, diskmaskiner, luftkonditioneringsapparater, radioapparater, grammo-

foner, symaskiner, dammsugare samt möbler och mattor. Sedan kontrollföreskrifterna i huvudsak upphört i november 1947, sattes de åter i kraft i september 1948. Då bestämdes, att avbetalningstiden beträffande de nyss uppräknade varorna fick uppgå till högst 15 månader eller, om krediten översteg 1.000 dollar, till högst 18 månader. Handpenning skulle erläggas med minst $33 \frac{1}{3}$ % av köpesumman för bilar och minst 20 % av köpesumman för övriga nyssnämnda varor. Köp under 50 dollar voro alltjämt undantagna.

Den 2 mars 1949 ändrades bestämmelserna ånyo, varvid den högsta tillåtna avbetalningstiden förlängdes till 21 månader för samtliga ovan nämnda varor, medan handpenningens lägsta tillåtna andel av köpesumman sänktes till 15 % (för bilar $33 \frac{1}{3}$ %). Slutligen utsträcktes den 27 april 1949 den maximala avbetalningstiden till 24 månader, medan minimihandpenningen sattes till allenast 10 % av köpesumman (för bilar alltjämt $33 \frac{1}{3}$ %), varjämte gränsen för köp, som helt undantogs från bestämmelserna, höjdes till 100 dollar.

Avbetalningskrediterna i Förenta staterna, vilka i augusti 1941 uppgingo till omkring 6 miljarder dollar, nedgingo till 4,75 miljarder dollar i mars 1942 och till omkring 2 miljarder dollar i februari 1943¹. Man synes emellertid allmänt anse, att denna minskning i avbetalningskrediterna icke enbart föranleddes av bestämmelserna i "Regulation W" utan i högre grad berodde på andra faktorer, framför allt de under kriget rådande begränsningarna i produktionen av civila konsumtionsvaror och den ökade likviditeten hos köparna. Icke förty har man, såsom nämnts, ansett sig böra även efter krigets slut bibehålla liknande bestämmelser, vilka dock sedermera avsevärt uppmjukades.

Om de i mars 1949 vidtagna ändringarna i "Regulation W" heter det i en skrivelse den 4 mars 1949 från den svenska beskickningen i Washington:

"Pressens kommentatorer ha i olika tolkningar av händelseutvecklingen sökt finna motiveringen till Federal Reserves beslut. Å ena sidan framhålls att summan av de utestående krediterna i samband med avbetalningsköp enligt nya publicerade uppgifter minskat med rekordsiffran 145 miljoner dollar, vilket torde vara en kraftigare nedgång än myndigheterna räknat med. En lindring av bestämmelserna hade sålunda blivit nödvändig för att motverka fortsatta tendenser i samma riktning. Å andra sidan påpekas att ordföranden i Federal Reserve Board, Mr. Mc Cabe, nyligen vid hearings inför kongressen yrkat på en förlängning av bemyndigandet för Federal Reserve att meddela bestämmelser på ifrågavarande område, ehuru han medgav, att "Regulation W" dittills icke haft någon avgörande inverkan på utvecklingen av konsumentkreditgivningen. Med tanke på kongressens nära förestående

¹ Hela den utestående konsumtionskrediten uppgick till omkring 9,5 miljarder i september 1941, 6,2 miljarder år 1942 och 5,5 miljarder i februari 1943.

ställningstagande till förlängningsyrkandet samt den i januari timade kreditminskningen skulle den nu genomförda åtgärden därför framför allt vara avsedd som demonstration av Federal Reserves förmåga och villighet att avpassa tillämpningen av "Regulation W" efter den ekonomiska utvecklingens krav."¹

Om de i april 1949 vidtagna lätnaderna uppgav Federal Reserve Board, enligt skrivelse från beskickningen den 27 april 1949, att dessa varit möjliga, eftersom en därav resulterande expansion beträffande avbetalningskrediterna i dåvarande läge knappast i och för sig kunde medföra ett förnyat inflationstryck, och att man, om motsatsen skulle visa sig vara fallet, utan tvekan komme att vidtaga vederbörliga åtgärder för att söka bemästra situationen.

Bemyndigandet för Federal Reserve Board att utfärda bestämmelser på ifrågavarande område upphörde den 30 juni 1949, emedan kongressen då icke till behandling upptagit frågan rörande av presidenten Truman i samråd med Federal Reserve Board begärd förlängning.

Enligt de sakkunnigas mening är det uppenbart, att en väl tilltagen handpenning i kombination med en lämplig begränsning av avbetalningstiden måste på avbetalningshandeln utöva en viss hämmande inverkan, vilken givetvis blir mera kraftigt verkande ju strängare villkoren äro. Därest en köpare finner, att en stor del av köpesumman måste erläggas kontant och att de följande inbetalningarna komma att bli betungande, blir givetvis ofta följden, att han antingen tvingas avstå från det ifrågasatta inköpet eller också, med hänsyn till att kontantpriset vanligen icke obetydligt understiger avbetalningspriset, föredrager ett kontantköp.

Onekligan uppkomma även med ett system sådant som det nu ifrågasatta svårigheter i fråga om varornas differentiering. Det måste nämligen av förut anförda skäl anses olämpligt att införa samma villkor vid alla avbetalningsköp. Alltför rigorösa villkor böra icke få utgöra hinder för köp på avbetalning av vissa nödiga och nyttiga varor, medan beträffande andra artiklar liknande hänsyn icke behöva tagas. Vidare förekommer det branscher, där någon handpenning över huvud taget ej uttages, t. ex. vid avbetalningsköp av jordbruksmaskiner. Godset ställes här till köparens förfogande utan att någon inbetalning alls sker, och avbetalningarna börja, t. ex. i fråga om en jordbruksmaskin, som köpes på våren eller försommaren, först på hösten, när det beräknas

¹ Enligt skrivelsen åtföljande uppgifter uppgick den totala konsumtionskrediten i januari 1949 till något över 15 miljarder dollar, varav avbetalningskrediten utgjorde omkring 8 miljarder. Minskningen i den totala konsumtionskrediten var 548 miljoner dollar under januari 1949, då nedgången i avbetalningskrediten utgjorde i skrivelsen angivna 145 miljoner.

att jordbrukaren fått in kontanter för den försålda skörden. En individuell behandling av olika varor, vilken ofta kan bli svår nog, torde alltså även i detta fall böra ske. Men det blir icke här, såsom vid det tidigare omnämnda särskiljandet av vissa varor, fråga om en uppdelning av varorna i två olika kategorier, i en "privilegerad klass" och en "strykklass". Man har i stället möjlighet till en helt oschematisk behandling av varorna, från tämligen milda avbetalningsvillkor, d. v. s. låg handpenning och lång avbetalningstid, till så skärpta villkor, att ett avbetalningsköp måste för köparen framstå såsom meningslöst. Genom att en differentiering av varorna sålunda kan ske på ett mjukare sätt ernås icke blott att avgörandena bli lättare att träffa utan också att det måhända icke blir nödvändigt att särskilja vissa köparekategorier.

Såsom i det följande skall behandlas yppa sig även andra svårigheter. Den ifrågavarande metoden måste likväl enligt de sakkunnigas mening innebära en smidigare och mindre svårframkomlig utväg att begränsa avbetalningshandelns omfattning än de tidigare behandlade metoderna. Den behöver för den skull icke brista i effektivitet. Tvärtom synes denna metod, om man önskar gå hårdhänt till väga, kunna vara ägnad att medföra en avsevärd begränsning, samtidigt som de avbetalningsköp, vilka trots stränga villkor komme till stånd, finge viss karaktär av kontantköp.

Ifrågavarande metod att reglera avbetalningshandeln kan tillika förmodas medföra — utöver den verkan, på vilken de sakkunniga ha att taga sikte, nämligen att inskränka avbetalningshandelns omfattning — andra verkningar, vilka i och för sig äro önskvärda. Om en någorlunda stor del av köpesumman erlægges i handpenning, kan detta utgöra ett indicium på köparens avsikt att verkligen fullfölja köpet.¹ Vidare torde en tillräckligt stor handpenning verka förebyggande i fråga om olovligt förfogande över avbetalningsgodset, eftersom köparen icke skulle göra någon större förtjänst genom att avhända sig godset.

¹ I Förenta staterna, där avbetalningsfirmorna till en början fordrade en handpenning av upp till hälften av köpesumman och en avbetalningstid på högst ett år, mildrades villkoren under 1900-talets början avsevärt. En i mitten på 1920-talet verkställd undersökning beträffande bilar gav vid handen, att förlusterna vid försäljning på avbetalning ökades i viss proportion till betalningstidens längd och att handpenningens förekomst och storlek även hade stor betydelse. En undersökning rörande sambandet mellan handpenningens storlek och återtagande av på avbetalning sålda bilar visade följande: Vid en handpenning, som uppgick till 1/3 av köpesumman, befanns att återtagande av sålda bilar på grund av köparens betalningsförsummelse skett i 1,75 % av fallen. Mot en sänkning av handpenningen till 1/4 av köpesumman svarade en ökning av återtagandeprocenten till 3,80, alltså mer än den dubbla, och vid lägre kontantbetalning än 1/4 av avbetalningspriset steg antalet fall, då varan måste återtagas på grund av bristande betalning, ända till i genomsnitt 11 % av samtliga försäljningar. Vid en undersökning rörande försäljning av en annan betydande avbetalningsartikel, nämligen pianon, framkommo i stort sett likartade siffror.

Slutligen förhåller det sig otvivelaktigt så, att medan de regelmässigt tillämpade avbetalningsvillkoren i fråga om vissa varor redan nu äro tämligen stränga, de i fråga om andra synas vara påfallande milda. Den tidigare omnämnda rapporten över verkställd statistisk undersökning (*Bil. 1*) utvisar sålunda, att den genomsnittliga handpenning, som f. n. uttages, i % av avbetalningspriset utgör (den första siffran utgöres av den s. k. medianen och siffran inom parentes av det s. k. ovägda aritmetiska mediet): för bilar 30,0 (31,5), för cyklar 25,0 (24,1) för musikinstrument 20,0 (26,1), för radioapparater 20,0 (20,4), för möbler 31,5 (31,3) för kläder grupp 1 50,0 (46,7) och grupp 2 42,0 (41,5), för hushållsapparater 9,9 (10,7), för lantbruksmaskiner 0 (0), för kontorsmaskiner 18,8 (18,8), för böcker 5,0 (6,7) och för ur 34,0 (34,0). Den genomsnittliga avbetalningstiden utgör i månader enligt samma beräkningsgrunder: för bilar 18,0 (20,9), för cyklar 8,0 (8,2), för musikinstrument 24,0 (26,5), för radioapparater 12,0 (10,7), för möbler 16,5 (16,8), för kläder grupp 1 3,8 (3,8) och grupp 2 4,0 (4,0), för hushållsapparater 12,0 (14,0), för lantbruksmaskiner 15,0 (15,5), för kontorsmaskiner 12,0 (12,0), för böcker 19,0 (19,2) och för ur 6,5 (6,5).

De återgivna siffrorna äro visserligen icke fullt representativa för avbetalningsvillkoren inom varje bransch, och dessa torde f. ö. variera avsevärt. Siffrorna ge emellertid vid handen, att avbetalningsvillkoren förete stora skiftningar de olika branscherna emellan och att det i vissa fall — även bortsett från önskemålet om avbetalningshandelns begränsning — synes motiverat att söka åvågbringa skärpningar.

Med hänsyn till vad i det föregående anförts anse de sakkunniga, att den begränsning av avbetalningshandelns omfattning, som kan finnas vara ur allmän synpunkt önskvärd, bör åstadkommas genom skärpningar i avbetalningsvillkoren, såvitt dessa avse handpenning och avbetalningstid.

Sättet att reglera avbetalningsvillkoren.

Beträffande frågan om sättet att åstadkomma sådana skärpningar i avbetalningsvillkoren, vilka kunna anses önskvärda då det gäller att begränsa avbetalningshandelns omfattning, ha de sakkunniga till en början övervägt möjligheten och lämpligheten av lagstiftningsåtgärder. Man skulle sålunda kunna tänka sig, att i en provisorisk lag stadga den minsta handpenning och den längsta avbetalningstid, som, vid äventyr av straffansvar för säljaren, i varje särskilt fall finge tillämpas. Det vore även möjligt att genom en tidsbegränsad lagstiftning uppdraga åt viss myndighet att inom vissa i lagen angivna gränser och under hän-

synstagande till den ekonomiska situationen bestämma de mildaste villkor, som skulle vara tillåtna beträffande de olika varuslagen.

Enligt de sakkunnigas mening är det emellertid ur många synpunkter, icke minst praktiska, otillfredsställande att genom lagstiftningsåtgärder söka ingripa reglerande på ett så vidsträckt och detaljrikt område, som här är i fråga. I görligaste mån böra villkoren — när situationen ur samhällets synpunkt gör en ändring önskvärd — formas genom en fri samverkan mellan de samhälleliga intressena och de till en sund utveckling verkande krafterna inom handeln och dess organisationer. Legislativa åtgärder böra tillgripas först sedan andra utvägar för att nå ett erforderligt resultat visat sig oframkomliga.

Det bör också framhållas, att bestämmelser rörande avbetalningsvillkoren tämligen lätt skulle kunna sättas ur spel av mindre nogräknade och mot bestämmelserna kritiskt inställda säljare. Vid försäljning av en vara, som betingade 100 kronor i avbetalningspris, varav enligt föreskrifterna 1/4 skulle erläggas i handpenning, kunde det exempelvis förfaras så, att avbetalningspriset i kontraktet angåves till 120 kronor, varav 30 kronor kvitterades såsom handpenning, trots att köparen i själva verket endast erlagt 10 kronor. Och vad avbetalningstidens längd angår kunde ju en köpare helt enkelt få muntligt besked om att kontraktets tidsbestämmelser finge överskridas. Någon angivelse från köparen, som själv hade intresse av manipulationen, behövde icke befaras. Ett kontrollorgan skulle därför erfordras, vilket finge en besvärlig uppgift.

Mot den ovan ifrågasatta metoden att direkt i lag föreskriva den lägsta tillåtna handpenningen och den längsta tillåtna avbetalningstiden kan ytterligare anmärkas, att svårigheterna att åstadkomma den differentiering av varorna, vilken enligt det ovan sagda bör äga rum, skulle bli stora vid en sådan relativt definitiv reglering som en — om ock provisorisk — dylik lagstiftning skulle innebära. Ett stort antal särbestämmelser bleve erforderliga. Möjligen finge ett dispensförfarande anordnas, varvid särskilda organisatoriska åtgärder finge vidtagas. Vidare ger den omständigheten, att man nyligen i Förenta staterna inom en kort tidrymd ansett sig böra vid två tillfällen mildra villkoren, anledning beakta, att det kan vara lämpligt att snabbt kunna anpassa villkoren efter ändrade konjunktur- och andra förhållanden, något som en lagstiftning av ifrågavarande natur icke skulle möjliggöra. Över huvud taget vill det synas som om ett av de skäl, vilka föranlett de sakkunniga att stanna inför metoden att åstadkomma skärpningar i avbetalningsvillkoren såsom mest lämpad att medföra en begränsning av avbetalningshandelns omfattning, nämligen dess smidighet och anpassbarhet, skulle bortfalla, om en dylik lagstiftning infördes.

De sakkunniga anse därför, såsom redan antytts, att önskade skärpningar i avbetalningsvillkoren böra åstadkommas icke genom lagstiftningsåtgärder utan genom att man söker förmå avbetalningssäljarna att frivilligt genomföra sådana skärpningar. Genom förhandlingar och överenskommelser torde ett tillbörligt beaktande av de mångskiftande och svåröverskådliga faktorer, som kunna tänkas bli av betydelse i olika fall, bäst kunna ernås.

Då det gäller att avgöra med vilka dessa förhandlingar böra upptagas kunna olika möjligheter tänkas. Efterkrigsplaneringskommissionen har vid behandlingen av frågan om åstadkommande av en konjunkturrell variation i avbetalningshandelns villkor för det fall att man skulle välja överenskommelsevägen nämnt detaljhandlarna respektive fabrikena, där dessa ha egen försäljningsorganisation. Matz har — under framhållande av att överenskommelser vore att föredraga framför lagstiftning — uttalat, att en lämpligare anordning vore att avtalen träffades med fabrikanterna och importörerna av avbetalningsvaror, vilka därefter skulle tillförbinda sina återförsäljare att i sin tur iakttaga villkoren.

De sakkunniga anse, att man icke gärna kan tänka sig de individuella detaljhandlarna såsom avtalsslutande parter. På grund av detaljhandlarkårens stora omfattning skulle en sådan metod bli ytterligt tungrodd och svår att genomföra. Emellertid kan en liknande invändning riktas mot den av Matz föreslagna metoden, om ock denna givetvis skulle avsevärt nedbringa antalet överenskommelser. Enligt den av kommerskollegium utgivna industriberättelsen för år 1946 — som dock endast upptager företag med i regel minst fem arbetare — funnos då i Sverige 935 möbelfabriker, sammanlagt 132 radio-, cykel-, bil- och musikinstrumentfabriker samt 432 konfektionsfabriker. Härtill kommer — förutom småföretagen i nämnda branscher — ett antal fabriker för tillverkning av övriga avbetalningsvaror ävensom importörerna av sådana varor. Även med denna metod skulle alltså antalet överenskommelser bli betydande. Vidare kan det ifrågasättas, huruvida fabrikanterna och importörerna, därest överenskommelser träffades med dem, skulle kunna i sin tur binda återförsäljarna vid de skärpta villkoren. Ofta nog skulle måhända återförsäljarna föranlåtas att i sina avbetalningsavtal med den köpande allmänheten låta mildare villkor inflyta, och detta skulle de kunna göra utan risk för påföljder av något slag, eftersom det väl näppeligen kunde fordras av leverantörer och importörer, att de skulle förvägra en tredskande återförsäljare fortsatta leveranser el. dyl. och på så sätt kanske förlora en god kund.

Det synes därför vara att föredraga, att ifrågavarande överenskommelser träffas med sammanslutningarna inom de branscher, där avbetalningshandel i någon nämnvärd omfattning förekommer.

Erfarenheterna från kristidshushållningen torde ge vid handen, att, därest sådana överenskommelser träffades med vederbörande branschorganisationer, dessas medlemmar i stor utsträckning skulle lojalt respektera överenskommelserna. Det kan t. o. m. förmodas, att skärpningar av sådan art, som här ifrågasättes, på grund av deras ovan tydda goda verkningar i själva verket av säljarna ofta nog skulle hälsas med tillfredsställelse såsom ett värdefullt instrument att begränsa kreditriskerna och motverka osunda konkurrensmetoder. En förutsättning för köpmännens medverkan torde dock vara att villkoren bleve något så när allmänt tillämpade inom branschen.

Därmed är också den invändning antydd, som framför allt kan riktas mot denna form för överenskommelserna, nämligen att ett antal avbetalningssäljare stå utanför organisationerna och sålunda skulle bli helt obundna av överenskommelserna. Visserligen torde deras omsättning icke vara så betydande, att deras förekomst skulle i allt för hög grad motverka det aktuella syftemålet med de skärpta villkoren: avbetalningshandelns begränsning. Men själva den omständigheten, att ett antal säljare kunde komma att draga köparna till sig med hjälp av förmånligare villkor, vilka de organiserade säljarna icke finge tillämpa, kan måhända befaras medföra, att vissa branschorganisationer komma att visa sig obenägna att binda sina medlemmar.

De talrika representanter för olika branscher och branschorganisationer, med vilka de sakkunniga under utredningsarbetets gång haft överläggningar, ha emellertid förklarat, att dylika överenskommelser icke torde omöjliggöras genom förekomsten av firmor, som av en eller annan anledning icke tillhöra någon branschorganisation. Det torde i själva verket förhålla sig så, att även dessa firmor vanligen följa de inom branschen allmänt tillämpade reglerna. Nämda representanter ha också i princip förklarat sig villiga medverka till överenskommelser men ha samtidigt reserverat sig för den händelse alltför stränga villkor skulle krävas. De ha även påpekat vikten av att det, när en åtstramning sker, på lämpligt sätt klargöres för den köpande allmänheten, att skärpningen skett i det allmännas intresse. För köpmännen är det nämligen avsevärt lättare att införa strängare villkor eller vägra att medgiva lättnader i villkoren, därest köparna icke misstänka, att sådana impopulära restriktioner föranledas av egoistiska hänsyn från köpmännens sida.

I de tämligen ovanliga fall, då branschorganisation saknas, kunna avtal givetvis träffas med de enskilda företagen. Detta kan också befin-

nas önskvärt beträffande större firmor, som stå utanför vederbörande branschorganisation. I vissa fall torde också företagen lättare och lämpligare kunna nås via någon annan sammanslutning än branschorganisationen. Det måste emellertid givetvis överlåtas åt det organ, som å statens vägnar skall föra förhandlingarna, att i varje fall finna den bästa vägen.

Vad härefter angår frågan vilket organ, som vid ifrågavarande förhandlingar och överenskommelser bör företräda staten, bör det framhållas, att uppgiften torde komma att kräva fortlöpande förhandlingar med olika branschorganisationer och firmor. Endast härigenom kan erforderlig kännedom vinnas om förhållandena i de olika branscherna och om vilka ändringar i avbetalningsvillkoren, som böra och kunna avtalas. Härtill kommer att, såsom tidigare antytts, en snabb ändring i överenskommelsernas innehåll bör kunna komma till stånd till följd av ändrade konjunkturförhållanden eller av andra skäl. Det synes därför lämpligt, att uppgiften lägges i händerna på ett permanent organ, som genom sin verksamhet har ständig kontakt med näringslivet och kännedom om konjunkturförhållandenas växlingar.

De sakkunniga vilja förorda, att uppgiften att å statens vägnar föra förhandlingarna och sluta avtalen anförtros åt kommerskollegium.

Slutligen vilja de sakkunniga framhålla, att vid träffandet av de ifrågasatta överenskommelserna hänsyn måste tagas till de prisreglerings- och prisstoppbestämmelser, vilka ännu gälla för flertalet avbetalningsvaror. Om nämligen det hittills tillämpade avbetalningspriset för en viss vara är det högsta tillåtna (d. v. s. = det för varan gällande normal- eller stoppriset) eller endast obetydligt lägre, torde i själva verket en skärpning av betalningsvillkoren genom höjning av den hittillsvarande handpenningen eller förkortning av den hittillsvarande avbetalningstiden innebära ett överskridande av normal- eller stoppriset. Härför fordras priskontrollnämndens tillstånd. I de fall, då skärpningen är av någon betydelse, torde det understundom även kunna bli aktuellt med en sänkning av det högsta tillåtna avbetalningspriset. Så länge priskontrollen består, bör det sålunda observeras, att i alla sådana fall, då en överenskommelse kan antagas medföra ett överskridande av normal- eller stoppriser, priskontrollnämndens medverkan erfordras vid överenskommelsens träffande.

Fördelarna med att en sådan åtstramning av avbetalningsvillkoren, som ur allmän synpunkt kan anses önskvärd, ernås med hjälp av frivilliga överenskommelser synas vara så stora i jämförelse med varje form av lagstiftning, att de sakkunniga funnit sig böra förorda, att den-

na väg först prövas. Det ligger både i det allmännas och i handelns intresse att densamma befinnes framkomlig, och man synes därför ha anledning antaga, att så också skall visa sig vara förhållandet. Endast om detta icke befinnes vara fallet eller om träffade överenskommelser icke hållas, kan det — om situationen är sådan, att detta skulle innebära allvarliga olägenheter för en sund ekonomisk utveckling — tagas under öfvervägande att gå fram lagstiftningsvägen. Härvid kan det befinnas lämpligt att överlåta åt kommerskollegium att fastställa detaljbestämmelser beträffande handpenning och avbetalningstid inom i lagen eller av Kungl. Maj:t angivna gränser, varigenom skulle vinnas en smidigare anpassning efter de skilda branschernas förhållanden, konjunkturväxlingarna m. m. än om själva villkoren infördes i en lag.

II. Vissa spörsmål rörande kredithandeln i övrigt.

Många företag inom den svenska detaljhandeln bedriva icke alls eller allenast i ringa omfattning avbetalningsförsäljning. Detta kan bero på — såsom är fallet med de till Kooperativa förbundet anslutna föreningarna och med vissa enskilda företag — ett principiellt avståndstagande från avbetalningssystemet såsom sådant. I andra fall åter har man att söka förklaringen i det förhållandet, att de saluförda varorna — exempelvis på grund av sin obeständighet eller sitt ringa värde eller emedan de äro avsedda att snabbt konsumeras eller att infogas i andra föremål — icke lämpa sig för avbetalningsförsäljning. Även andra skäl, exempelvis av traditionell art, kunna beträffande vissa företag medföra, att avbetalningsförsäljningen saknar egentlig betydelse.

Den omständigheten, att ett stort antal detaljhandelsföretag sålunda icke bedriva avbetalningsförsäljning, innebär emellertid långt ifrån alltid, att de endast tillämpa kontantförsäljning. Tvärtom förekommer ofta även inom sådana företag en betydande kreditförsäljning. De sakkunniga vilja här beröra två former av densamma, nämligen de s. k. låneköpen och den s. k. kontokrediten.

Låneköpen.

Sedan ett par år tillbaka har i Sverige begagnats en ny form för kreditgivning i samband med detaljhandelsförsäljning. Idén togs upp av Kooperativa förbundets kongress år 1945 och har sedermera prövats av vissa av de till förbundet anslutna föreningarna. Förbundet intager i princip en avvisande hållning gentemot avbetalningssystemet och särskilt gentemot det därvidlag allmänt tillämpade äganderättsförbehållet. Samtidigt har emellertid förbundets ledning — exempelvis i ett remissutlåtande av styrelsen år 1932 och i en skrivelse av verkställande direktören år 1944 — givit uttryck åt den uppfattningen, att ett visst legitimt behov av avbetalningshandel förefinnes i vårt ekonomiska liv. Införandet av låneköpen torde innebära ett försök att lösa denna konflikt. Systemet går i korthet ut på att en kund, som icke förmår att betala kontant för en viss vara, endast erlägger en viss del av köpesum-

man kontant samt lämnar revers å det återstående beloppet. Kunden erhåller därefter genast varan. Konsumtionsföreningen, som har avtal med sparbank på orten, kan omedelbart belåna reversen hos banken. Ett särskilt organ, Föreningen Garanti, u.p.a., i vilken Kooperativa förbundet äger samtliga andelar, har gentemot banken iklätt sig borgensansvar för alla dylika lån. Kunden har att till banken erlægga överenskomna amorterings- och räntebelopp. Årsräntan utgör f. n. ungefär 4 %. Amorteringar skola ske under tio av årets månader, och den längsta tillåtna amorteringstiden är två år.

För att köpet skall komma till stånd skola vissa lätt kontrollerbara förutsättningar vara för handen, varom konsumtionsföreningen verkställer prövning. Sålunda kunna låneköp ske endast av produktionsvaror och mera varaktiga konsumtionsvaror; kunden skall ha varit medlem i konsumtionsföreningen under viss tid, varunder han skall ha verkställt inköp hos föreningen för visst minimibelopp; amorteringsbeloppen få icke överstiga viss andel av kundens årsinkomst.

Därest garantiföreningen skulle nödgas att på grund av borgensförbindelsen inbetala någon del av lånet till banken, har konsumtionsföreningen att till garantiföreningen erlægga det belopp, som kan anses utgöra konsumtionsföreningens affärsvinst på låneköpet, eller så stor del av nämnda belopp, som garantiföreningen nödgats betala på lånet. I övrigt har garantiföreningen ingen säkerhet för sin risk. Hittills har varken garantiföreningen eller någon konsumtionsförening åsamkats någon förlust i anledning av dessa lån. Försöken med låneköpen anses sålunda ha utfallit väl. Det bör emellertid framhållas, att de tillämpats i relativt ringa omfattning — f. n. av fem konsumtionsföreningar — vilket anges bero på att man icke ansett nuvarande konjunkturläge och varutillgång motivera en utvidgning av denna omsättningsform.

Otvivelaktigt innebära låneköpen i jämförelse med avbetalningsköpen vissa fördelar för såväl köpare som säljare. Sålunda blir vid låneköp köpesumman, nämligen kontantpriset jämte räntan, mestadels lägre än vid avbetalningsköp, där skillnaden mellan avbetalningspriset och kontantpriset är avsedd att täcka åtskilliga andra omkostnader än räntan. De bokförings-, fakturerings- och indrivningskostnader, vilka eljest pläga belasta säljaren vid ett kreditköp, undvikas av honom. Över huvud taget befrias säljarna från att var och en av dem måste s. a. s. fungera som en egen kreditinrättning med egna, sinsemellan ofta varierande villkor. Genom att kredittransaktionerna behandlas av därför avsedda anstalter och ingå i en normal arbetsprocedur kunna kostnaderna nedbringas. Vidare medför låneköpsformen — eftersom äganderätten till den försålda varan omedelbart övergår å köparen och säljaren sålunda icke har någon realsäkerhet — en omsorgsfullare prövning av

köparens allmänna förutsättningar att fullgöra sina åtaganden, varigenom lättsinniga inköp motverkas.

Inom den enskilda handeln äro förutsättningarna för ett införande av låneköp icke desamma som inom den kooperativa rörelsen, där försäljningen sker till kända medlemmar och där en gemensam och stark ekonomisk organisation finnes att tillgå. Låneköpen torde icke heller ha i vårt land i nämnvärd omfattning tillämpats inom enskild handel. Det torde dock icke vara uteslutet att åtminstone inom vissa branscher söka ersätta avbetalningssystemet med låneköp enligt ungefärligen samma system som det nyss skildrade. Såsom borgensman gentemot kreditinrättningen kunde därvid tänkas antingen säljarefirman eller ock en sammanslutning av köpmän inom samma bransch eller på samma ort. Med hänsyn till de fördelar, som låneköpsystemet medför i förhållande till avbetalningssystemet, synes tanken vara värd att övervägas av den enskilda handelns representanter.

I realiteten är ju emellertid skillnaden mellan avbetalnings- och låneköpsystemet icke alltför betydande. Det kan med fog hävdas, att låneköpen utgöra en form av avbetalningsköp. Detta måste beaktas vid den av de sakkunniga föreslagna regleringen av avbetalningsvillkoren. *De sakkunniga förutsätta, att genom överenskommelser med vederbörande samma regler i fråga om kontantinsats och betalningstidens längd för respektive varugrupper bli fastställda vid låneköp som vid avbetalningsköp.*

Kontokredit.

Inom den enskilda handeln begagnas i stor utsträckning — ofta vid sidan av avbetalnings- och annan kredithandel — kreditgivning genom det s. k. kontosystemet. Denna kreditform förekommer vid köp av såväl produktions- som konsumtionsvaror och synes särskilt i fråga om de sistnämnda böra här något närmare uppmärksammas.

Kontosystemet i här avsedd bemärkelse innebär, att för en person mera stadigvarande upplåtes ett konto hos en viss firma eller i en viss butik, där han sedan utan att erlägga kontant betalning kan för kontantpris uttaga varor, vilka debiteras å kontot. Krediten är ofta begränsad till visst belopp och till viss tid men kan i vissa fall vara utan angivna gränser. Ibland betalar kunden regelbundet, vanligen månadsvis, in hela det belopp, som debiterats efter föregående saldering. Understundom inbetalar han regelbundet vissa belopp, avpassade efter det debiterade beloppets storlek och den medgivna kredittidens längd. I andra fall åter får kunden göra mera oregelbundna inbetalningar "när det passar". Ofta erhåller kunden kassarabatt.

Kontosystemet är flerstädes synnerligen vanligt vid försäljning av livsmedel och kläder. Alla kreditköp av dessa och andra konsumtionsvaror kunna visserligen icke betraktas såsom olämpliga och onödiga. Såsom i det föregående påpekats är det f. ö. ofta svårt att draga gränsen mellan vad som är produktionsvara och konsumtionsvara. Situationen i det särskilda fallet kan bli avgörande för svaret härpå liksom på frågan huruvida ett visst köp kan anses vara ur allmän synpunkt önskvärt, även om det måste ske på kredit. Det kan emellertid icke bortses från att kontosystemet ofta förleder till oöverlagda och lättsinniga inköp. Frestelsen att inköpa en onödigt dyr eller helt och hållet onödig men likväl begärlig vara blir allt för stark just på grund av vetenskapen att köpet endast behöver "skrivas upp". På så sätt motverkas sparandet och försämras den enskildes ekonomi.

Det kan i detta sammanhang anmärkas, att det på många orter i vissa kretsar anses "fint" att ha ett konto i en eller flera affärer. Att man köper på kredit anses vara ett bevis på att man har en social ställning av viss betydelse! En dylik uppfattning måste betecknas som både löjväckande och — med hänsyn till dess opinionsbildande verkan — riskabel.

För köpmännens del innebär kontosystemet stora nackdelar. Det medför betydande bokförings-, fakturerings- och indrivningsarbete, ränte- och kapitalförluster samt likviditetsbekymmer och kostnader för kapitalförsörjning, vilket allt måste komma att belasta omsättningskostnaderna. Å andra sidan framhålles, att omsättningen ökar med hjälp av kontosystemet, vilket ju överensstämmer med den nyss framförda synpunkten, att detsamma ofta föranleder inköp, vilka eljest icke skulle kommit till stånd. Emellertid torde de flesta köpmän vara ense om att den sistnämnda för dem tilltalande konsekvensen av kontosystemet icke uppväger dettas olägenheter.

Ehuru köpmännen sålunda i allmänhet i princip fördöma kontosystemet, ha de likväl långt ifrån övergivit detsamma. Det är förståeligt, att en köpman, som plägar bevilja kontokredit, icke ensam vill upphöra därmed. Han skulle då riskera, att kunderna ginge till hans konkurrenter. Men om på en ort alla firmor i en viss bransch träffade överenskommelse om att icke vidare tillämpa kontosystemet, synes en dylik konsekvens icke behöva befaras. Likväl har det visat sig svårt att få dylika överenskommelser till stånd. Detta torde bero på — förutom att vissa köpmän anse, att kontosystemets fördelar överväga dess olägenheter — farhågor att allmänheten skulle visa sig oförstående inför åtgärden och uppfatta denna som ett tillgodoseende av köpmännens intressen till köparnas nackdel.

Inom Sveriges Köpmannaförbund inleddes år 1948 i samråd med

Folkrörelsernas sparkampanj en aktion för kontanthandel. Denna propaganda har icke blivit utan resultat. Ett antal lokala köpmanna- och branschföreningar har beslutat införa strikt kontanthandel, andra ha nöjt sig med en överenskommelse av innebörd att kunder, som tidigare icke haft konto, icke skulle tillåtas öppna nya sådana. I andra fall har man bestämt sig för att införa vissa skärpningar i fråga om kreditgivningen, exempelvis med avseende på kontoinnehavarens minimikomst och kreditens maximibelopp. I viss utsträckning ha även enskilda köpmän för egen del genomfört liknande åtgärder.

Även andra möjligheter att inskränka kontosystemets användning ha diskuterats. Man kan tänka sig, att, om kassarabattsystem allmänt tillämpas, sådan likväl aldrig skulle förekomma vid kontoköp eller i allt fall icke då betalning för vad som debiterats under en kalendermånad erlades efter exempelvis den 10 i påföljande månad. Om däremot kassarabattsystem vid kontantköp icke tillämpas, kunde man tänka sig, att kontoköpet skulle vara förbundet med en viss tilläggsavgift. Om dylika metoder kunde genomföras, skulle de otvivelaktigt motverka kontosystemet.

En annan lösning, som även i detta sammanhang synes vara värd att övervägas, är ett införande av den ovan avhandlade låneköpsmetoden inom den enskilda handeln. Då en kund önskade få en vara "uppskriven" å konto, skulle han — därest kredit ansåges böra lämnas honom — förvägras kontokredit men erbjudas ett låneköp. Visserligen skulle härigenom ur det allmännas synpunkt föga vara vunnet, om låneköpen komme att helt ersätta kontokrediten. En sådan konsekvens — vilken f. ö. för köpmännens del synes vara fördelaktig — torde dock ingalunda vara att befara. Det skulle verka mera avskräckande att skriva under en revers och få betala ränta på lånet än att bara låta "skriva upp" på ett konto. De som icke av nödtvång köpa på kredit skulle sannolikt i stor utsträckning övergå till kontantköp eller avstå från onödiga köp. Däremot skulle det finnas möjlighet för dem, vilka icke förmå att betala kontant, att förvärva en nödvändig vara.

En fortsatt propaganda bland köpmännen för ytterligare inskränkning i kontosystemet kan säkerligen ge resultat utöver vad som redan vunnits. För att köpmännen mera allmänt skola taga ett i mångas ögon så djärvt steg som att slopa eller radikalt inskränka kontokrediten erfordras dock säkerligen, att köpmannaorganisationernas egna strävanden i detta avseende understödjas genom att det *från myndigheternas sida för den köpande allmänheten på lämpligt sätt klargöres, att dylika åtgärder utgöra ett det allmännas intresse*. En viss samordning mellan den på köpmännen och den på allmänheten riktade propagandan synes därvidlag böra komma till stånd.

De sakkunniga vilja förorda, att överläggningar om lämpliga åtgärder till kontohandelns inskränkning äga rum mellan representanter för det allmänna, å ena, och köpmannasammanslutningarna, å andra sidan. Måhända kunna dylika överläggningar komma till stånd i anslutning till de tidigare föreslagna förhandlingarna rörande avbetalningsvillkoren och alltså från statens sida föras av kommerskollegium. De sakkunniga vilja understryka angelägenheten av att dessa till en allmän nedskärning av kontohandeln syftande förhandlingar framförallt taga sikte på att förhindra att ny kontokredit öppnas, särskilt då det gäller ungdom, som nyss trätt ut i förvärvslivet. De sakkunniga vilja peka på att bl. a. de ledande varuhusen och firmor, som verka inom beklädnadsbranschen, i sin mån ha ett stort ansvar för att de yngre generationernas ekonomiska handlande får en utveckling efter sunda linjer till gagn för individ och samhälle och icke minst för handeln själv, om man vill och förmår att se något längre än till stundens omedelbara fördelar.

III. Förskottsköp.

Såsom i det föregående antytts anse de sakkunniga, att den kanske viktigaste och riktigaste vägen för bekämpandet på lång sikt av kreditköpen är att människorna påverkas att lägga om sitt ekonomiska handlande från efterskottsbetalning till förskottssparande. Detta kan bl. a. ske genom att uppmuntra dem, som nu köpa på kredit, att i stället övergå till förskottsbetalningar med slutbetalning före leverans (vilka köp i fortsättningen benämnas förskottsköp).

Uppställandet av bestämda mål för människors åtrå har ofta visat sig vara ett gott sätt att leda dem in på sparandets väg. En systematisk utbredning av förskottsköp skulle därför icke endast utgöra ett led i strävandena att begränsa kredithandeln utan också vara ägnad att åstadkomma ett verkligt nysparande. Onödiga och oöverlagda köp skulle motverkas, och ett en gång påbörjat målsparande skulle ofta kunna fortsätta i ett regelbundet allmänt sparande.

Det kan visserligen icke tänkas, att kreditköpet såsom omsättningsform skall kunna helt ersättas av målsparande. För alla dem, vilka sakna ekonomiska betingelser att kontant inköpa en vara, som i en viss situation är nödvändig, utgör ett köp på kredit — vare sig denna lämnas av säljaren eller annorledes — den enda möjligheten att genast vid förvärvet få disponera varan. Emellertid synes det önskvärt, att en sådan form av målsparande, som ett förskottsköp innebär, begagnas vid sidan av övriga omsättningsformer. Säkerligen komma svårigheter att möta, då det gäller att inarbeta en dylik omsättningsform bland köpare och säljare. Likväl synes det icke otänkbart, att en viss övergång från kreditköp till förskottsköp skall kunna åstadkommas. De sakkunniga vilja redan från början framhålla, att framgången härvidlag i väsentlig grad blir beroende på en allmän propaganda för saken. En förutsättning är att ett system för förskottsköp tillskapas, på vilket propagandan genom tjänliga organ och medel kan inriktas.

Tidigare försök med förskottsköp i Sverige.

Tanken att begagna förskottsköp såsom omsättningsform inom detaljhandeln är icke ny i vårt land. Redan i början av 1900-talet började

vissa firmor införa ett s. k. kupongsystem, varvid firmornas agenter på arbetsplatser o. dyl. försålde kuponger i olika valörer. Sedan kunden inköpt kuponger å erforderligt belopp, gällde kupongerna såsom likvid vid inköp hos firman. De s. k. kupongfirmorna bedrevo ofta en tämligen omfattande reklam för kupongsystemet, exempelvis genom distribution av varukataloger, och detta fick till att börja med ganska stor anslutning, särskilt bland sådana köparekategorier, som saknade möjlighet att köpa på kredit. Många kupongfirmor föranleddes emellertid — både på grund av konkurrensen och till följd av sin, i anledning av förskottsbetalningarna, till en början goda tillgång på likvida medel — att erbjuda för låga priser. Detta hade som resultat, att ett stort antal kupongfirmor kommo på obestånd, varvid de köpare, som ännu icke köpt varor för sina kuponger, mestadels förlorade sina inbetalda medel. Härigenom började kupongsystemet mista allmänhetens förtroende, men ännu i början av 1920-talet funnos ett stort antal kupongfirmor i landet. Då började emellertid avbetalningssystemet, genom influenser från utlandet, att begagnas i Sverige i allt större utsträckning. Detta blev dödsstöten för kupongsystemet, som icke förmådde hävda sig gentemot avbetalningssystemets fördelar. Så gott som alla kupongfirmor upphörde, understundom genom konkurser med avsevärda förlustsiffror. I något fall gjordes försök att rehabilitera systemet genom att bankkonton inrättades, på vilka köpesummorna kunde efter hand insättas i förskott under spärr. För att täcka sina kostnader, särskilt agentprovisionerna, nödgades säljaren emellertid själv behålla en viss andel av förskottsmedlen. Detta väckte misstro hos allmänheten, som hade de tidigare krascherna i gott minne, varför denna metod icke lyckades slå igenom.

Trots de nedslående erfarenheterna ha olika företag även under de senaste 25 åren gjort vissa försök att popularisera förskottsköpen, dock utan att dessa fått någon egentlig betydelse. Sålunda har Konsumtionsföreningen Stockholm med omnejd under senare år bedrivit försäljning av köpsparmärken, vilka i olika valörer kunna inköpas i föreningens butiker, på arbetsplatser o. s. v. och därefter kunna användas som likvid i vilken som helst av föreningens butiker. Föreningen utbetalar årligen till kunden gällande sparkasseränta å de inbetalda beloppen. Systemet kräver en tämligen vidlyftig organisationsapparat. Trots att från början en kraftig propaganda bedrevs från föreningens sida, har köpsparmärkesförsäljningen icke vunnit någon större anslutning, vilket förklaras med att systemet är i viss mån obekvämt även för köparna, att föreningens kunder äro vana vid och inställda på rena kontantköp och att den tid, under vilken ifrågavarande försäljning pågått, utmärkts av relativt god penningtillgång och alltså stora möjligheter till kontantköp.

Såsom i direktiven för de sakkunniga påpekas ha förskottsköp sedan någon tid tillämpats vid försäljningen av symaskiner. Den åsyftade försäljningen äger rum genom Husqvarna Vapenfabriks Aktiebolag, som lämnat de sakkunniga vissa upplysningar om densamma. Orsaken till att bolaget börjat tillämpa nämnda försäljningsform uppges vara, att man önskar i största möjliga utsträckning reservera symaskiner för export och flytta fram leveranstiderna för den svenska marknaden. För att stimulera övergången till förskottsköp har man vid tilldelning till försäljningsombuden angivit viss kvot, som skolat försäljas enligt det nämnda systemet. Av det antal symaskiner, som ett visst Norrlandsdistrikt tilldelades år 1948 att säljas genom avbetalnings- eller förskottsköp, skulle evempelvis något över 31 % säljas genom förskottsköp. Den rådande bristen på symaskiner har underlättat systemets användning genom att köparna i de fall, då ombuden visat sig obenägna att sälja på avbetalning, icke kunnat vända sig åt annat håll utan gått med på förskottsköp. Köparna synas i stor utsträckning ha utgjorts av sådana, som i god tid planerat för sin egen eller sina barns bosättning. Erfarenheterna av förskottsköpen äro relativt goda beträffande Norrland, medan resultatet icke varit fullt så tillfredsställande i Mellansverige. Även där räknar man emellertid med att uppnå bättre resultat med hänsyn till att försäljningsombuden på grund av den nyssnämnda kvottilldelningen ha ekonomiskt intresse av att systemet tillämpas. Av det antal symaskiner, som år 1948 såldes genom avbetalnings- eller förskottsköp, såldes något över 30 % genom förskottsköp. Köparna ha i regel fullgjort sina åtaganden enligt förskottsköpekontrakten.

Det av Husqvarnabolaget tillämpade systemet innebär, att en preliminär köpesumma avtalas, vilken i poster skall erläggas till säljaren, varefter leverans sker sedan slutbetalning verkställt, dock tidigast 18 månader efter köpets avslutande. Den preliminära köpesumman avser försäljningsdagens bruttopris enligt prislista; skulle detta vid leveransdagen ha förändrats, skall det nya priset tillämpas. Om symaskin av ny modell eller färg skulle framkomma under betalningstiden, äger köparen rätt erhålla sådan mot erläggande av eventuell prisskillnad. Om köparen skulle önska maskinen levererad före slutbetalning, skall avbetalningskontrakt upprättas.

Det bör slutligen även påpekas, att det f. n. torde vara möjligt att i snart sagt varje detaljhandelsaffär träffa avtal om inköp av en viss vara, som skall levereras å bestämd tidpunkt i framtiden mot att under melantiden inbetalningar äga rum i överenskommen ordning. Sådana förskottsköp förekomma även i viss utsträckning men torde relativt sett icke ha någon större omfattning.

Mot den typ av förskottsköp, som i regel använts i Sverige, kan anmär-

kas, att köparen i händelse av säljarens obestånd icke har något särskilt rättsskydd för de inbetalda medlen utan t. ex. vid säljarens konkurs likställas med dennes övriga borgenärer samt att köparen icke får tillgodogöra sig ränta på de inbetalda beloppen, vilket gör systemet svårare att popularisera.

Vidare torde det — möjligen bortsett från det inledningsvis skildrade, av avbetalningshandeln undanträngda kupongsystemet — beträffande de tidigare gjorda försöken att införa förskottsköp gälla, att de företagits individuellt och vänt sig till en tämligen begränsad krets av köpare. Något samarbete mellan olika företag eller grupper av företag i syfte att inarbeta ett gemensamt och enhetligt system har icke ägt rum. Ekonomiska och praktiska möjligheter att entusiasmera den köpande allmänheten ha saknats. Säkerligen är detta en viktig orsak till att förskottsköp icke kommit mera allmänt i bruk i vårt land.

Erfarenheter av förskottsköp i Schweiz.

Icke heller utomlands synas förskottsköp ha kommit till användning i nämnvärd omfattning. I Schweiz ha dock försök gjorts att införa en dylik omsättningsform vid sidan av de sedvanliga. Olika metoder ha därvid prövats. En klädesfirma träffar sålunda avtal med kunden, enligt vilket denne om ungefär ett år skall erhålla en kostym. Kunden skall göra veckoinbetalningar till firman, som insätter beloppen å ett "Treuhandkonto" hos en bank. Räntan tilkommer kunden. — En möbelfirma försäljer möbler, att levereras inom tio år, för en viss summa. En sparbanksbok utställs i kundens namn, å vilken bok firman vid avtalet insätter 1 % av köpesumman. Kunden skall till firman göra inbetalningar, till en början månadsvis och därefter, sedan 1/5 av köpesumman inbetalats, efter egen önskan. Firman insätter beloppen å sparbanksboken och kunden erhåller räntan. Det framhålles, att firman infört ett dylikt system i anledning av att omsättningen på grund av bostadsbristen nedgått. Då unga människor, som vilja sätta bo, om ett eller flera år lyckats skaffa bostad, ha de kanske, på grund av ändrade ekonomiska förhållanden, icke längre möjlighet att köpa möbler, varför ett köp icke heller då skulle komma till stånd. Förskottsinbetalningarna äro avsedda att motverka en sådan konsekvens. — Den kooperativa organisationen i Basel begagnar ett system liknande det nyssnämnda av konsumtionsföreningen i Stockholm tillämpade. Den tillhandahåller sina medlemmar s. k. "Vorkaufmarken" å 2 francs per st. Mot avlämnande av en karta med 25 st. sådana uppklistrade märken äger kunden i organisationens affärer uttaga varor för 51 francs.

Angående de olika former av förskottsköp, som prövats i Schweiz, uttalar presidenten i ständerrådet, regeringsrådet G. Wenk, Basel, som anses vara en framstående kännare av dessa frågor, att resultatet icke är särskilt betydande och att det på grund av erfarenheterna hittills måste sägas, att förskottsköpen icke kunnat undantränga avbetalnings-handeln eller detaljhandelskrediten. Wenk framhåller vidare, att den som sparar endast då han tvingas till det aldrig kommer att spara i förskott, varför det förblir en det allmännas uppgift att bekämpa lättåtkomlig kredit. I annat sammanhang har det särskilt pekats på tre skäl till att förskottsköpen icke vunnit större omfattning i Schweiz: köparna sakna effektivt rättsskydd för de inbetalda beloppen; köparna vilja icke känna sig bundna till ett visst företag; Hitlerregimens misslyckade plan med de förskottsbetalda men aldrig levererade tyska "Volkswagen" har bidragit till att misskreditera begreppet förskottsköp även i Schweiz.

De sakkunnigas förslag till förskottsköpssystem.

Det torde vara svårt att finna ett system för förskottsköp, som allmänt skulle för både köpare och säljare te sig mera lockande och lämpligt än de nu sedvanliga omsättningsformerna. De sakkunniga ha emellertid sökt finna en form för förskottsköp, som genom sin anknytning till redan förefintliga sparvanor kan antagas ligga psykologiskt lämpligt till, som fyller de krav, vilka man ur både köpare- och säljaresynpunkt kan ha rätt att ställa i fråga om exempelvis säkerhet för medlen och klara regler rörande dispositionsrätten till dessa, och som slutligen kan organisatoriskt länkas in i befintliga anordningar och institutioner och där skötas på ett enkelt sätt.

Förskottsköpskonton.

Rent psykologiskt ligger det nära till hands att skapa ett direkt samband mellan sparande och köpande. Sålunda har den framgångsrika sparpropagandan bland skolungdom till ledmotiv slagordet "spara till en bra sak" och vidare må erinras om den på senaste tiden lancerade propagandatermen "önskekonton", vilka allmänheten uppmanas öppna för att få en viss bestämd önskan uppfylld. Denna tankelinje bör fullföljas.

Redan nu är det möjligt — ehuru det torde vara ytterst ovanligt — att en person, samtidigt som han öppnar ett sparkonto, av en firma inköper den önskade varan att levereras någon bestämd dag i framtiden, då köparen beräknar att ha insparat erforderligt belopp. Det är också

möjligt, att den som öppnar ett sparkonto får detsamma spärrat i syfte att avhålla sig själv från lättsinniga uttag. Genom att inrätta en särskild typ av sparkonton, vilka vore direkt knutna till förskottsköp, skulle man skapa en anordning, på vilken propagandan kunde inrikta sig då det gällde att få till stånd en övergång från kreditköp till förskottsköp och över huvud taget stimulera till nysparande. På så sätt skulle även många småsummor, som nu plottras bort utan mål och mening, kunna sparas i samband med ett förskottsköp, ty en sådan "konkretisering" av det redan existerande, mera diffust bestämda målsparandet borde ytterligare stimulera detta.

De sakkunniga vilja därför förorda, att sparinrättningarna bereda möjlighet att öppna konton, förslagsvis benämnda förskottsköpskonton, vilka skulle vara avsedda för sådana, som med en firma träffat avtal om förskottsköp. Dessa konton skulle öppnas i köparens namn men vara spärrade på så sätt, att i regel varken köparen eller säljaren kunde göra uttag å kontot utan den andra partens medgivande. Viss underrättelse-skyldighet skulle åligga sparinrättningarna i fråga om förskottskontona.

Förfarandet åskådliggöres enklast av följande exempel: En person, som vill erhålla en viss vara på sommaren 1950, uppsöker i juni 1949 en affär i branschen och träffar avtal, enligt vilket firman den 1 juni 1950 skall leverera varan till köparen. Köpesumman bestämmes preliminärt till det vid avtalets slutande gällande *kontantpriset*, men samtidigt avtalas, att om kontantpriset å leveransdagen är ett annat det nya priset skall tillämpas. Köpesumman skall erläggas med 1/12 den 1 i varje månad, med början den 1 juli 1949, och inbetalningarna skola av köparen göras å förskottsköpskonto i viss bank. Köparen sätter sig därefter i förbindelse med banken och öppnar, under åberopande av avtalet, ett förskottsköpskonto, å vilket han i fortsättningen gör inbetalningar enligt avtalet. Sedan slutlig inbetalning verkställts samt säljaren levererat varan och i samband därmed erhållit köparens medgivande att uttaga köpesumman, kan säljaren när som helst lyfta denna å kontot. Vad som därefter inestår å kontot, d. v. s. som regel endast den upplupna räntan, kommer köparen tillgodo.

Genom att låta förskottsinbetalningarna ske på bankkonto på sätt ovan angivits torde man automatiskt och utan särskilda föreskrifter lösa två problem, som beröras i direktiven för de sakkunniga och som medfört olägenheter vid förut begagnade former av förskottsköp: köparen får ett effektivt *rättsskydd* för de inbetalda beloppen och behöver icke riskera att i händelse av säljarens obestånd stå utan både pengar och vara; köparen lär tillgodoföras *insättningsränta* å inbetalda medel, vilket kan göra systemet mera begärligt i allmänhetens ögon.

Reglerna om *dispositionsrätten* till de inbetalda medlen komma, ge-

nom att man på angivet sätt begagnar sig av konton i sparinrättningarna, att i första hand taga formen av ett förbehåll, som knytes till kontot i samband med dess öppnande. En och samma grundprincip synes städse böra tillämpas, då det gäller att avgöra när och av vem uttag skall få göras å ett förskottsköpskonto. Det kan icke läggas på banken att pröva, huruvida i varje särskilt fall rätt att göra uttag föreligger. Icke heller böra skilda regler härutinnan gälla för förskottsköpskonton i olika banker. Det mest ändamålsenliga synes vara att städse — utom i de fall, då säljaren hävt köpet, varom mera nedan — kräva medgivande från båda parterna, så att banken, där sådant medgivande ej företes, vägrar utbetalning och hänvisar den, som anser sig berättigad till uttag å kontot men ej kan skaffa medgivande från den andra parten, att stämma. I de fall, där köpet fullföljes i avtalad ordning, får alltså köparen lämna säljaren ett skriftligt medgivande att lyfta köpesumman. Ett sådant medgivande lämnas naturligen regelmässigt vid leveransen. I samband med att säljaren sedan uttager köpesumman får han underteckna en förklaring att han icke längre har något krav på kontot. Därest köpet från köparens sida skulle hävas, torde säljaren vanligen vara villig att lämna köparen medgivande att lyfta vad som inestår å kontot. Därest säljarens medgivande ej kan utverkas, är ju saken uppenbarligen tvistig, varför det är lämpligt att uttag ej sker, förrän densamma rättsligt prövats. Visserligen kan en bestämmelse av angiven innebörd i avtalet och i förbehållet understundom komma att verka avskräckande, men fördelarna med att på detta sätt åstadkomma reda och klarhet i detta viktiga hänseende synas övertväga olägenheterna därmed. De nämnda medgivandena kunna givetvis lämnas å enkla för ändamålet iordningställda blanketter.

Om åter säljaren skulle begagna sin rätt att häva köpet, bör köparen, därest han godtager hävningen, äga lyfta vad som inestår å kontot utan att förete särskilt medgivande från säljaren. Det kan visserligen ifrågasättas, huruvida icke så stort belopp, som motsvarar säljarens ev. skadeståndsrätt på grund av köparens försummelse, borde inestå å kontot, till dess frågan om köparens ersättningskyldighet blivit avgjord. Säljaren skulle på så sätt ha större utsikter än eljest att bliva ersatt för sådana förlustbringande dispositioner, som han kan ha vidtagit i anledning av ett förskottsköp, vilket köparen underlåtit att fullfölja. Därest en sådan princip fastsloges, skulle det även i sådana fall, då säljaren begagnat sin hävningsrätt, av banken krävas säljarens medgivande för att köparen skulle få göra uttag å kontot och säljaren skulle, därest han ansåge sig berättigad till skadestånd, kunna vägra köparen att uttaga vad som inestode å kontot eller viss del därav. Emellertid skulle en dylik princip kunna föranleda missbruk och måste i allt fall

verka avskräckande på den köpande allmänheten. Och för säljarnas del synes saken icke ha någon större praktisk betydelse, då fråga om ersättningskyldighet till följd av icke fullföljda förskottsköp mera sällan torde bli aktuell. Det bör därför i de fall, då säljaren hävt köpet, vara tillfyllest att köparen företer hävningsbeskedet för att han skall få uttaga vad som inestår å kontot.

Det bör sålunda beträffande ett förskottsköpskonto alltid gälla, att detsamma öppnas, sedan avtal om ett förskottsköp ingåtts, och att i förbehåll stadgas, att uttag å kontot icke får göras av vare sig köparen eller säljaren utan medgivande från den andra parten, dock att köparen, därest säljaren hävt köpet, äger mot företeende av bevis härom uttaga vad som inestår å kontot.

För att underlätta sparinrättningarnas arbete och göra förutsättningarna för deras del otvetydiga bör förskottsköpskontots öppnande ske på grundval av en ansökningsblankett, i vilken anges köpare och säljare, dagen för förskottsköpsavtalet, den köpta varan, köpesumman, förfallodagar, inbetalningsbelopp å varje förfallodag samt förbehåll med nyssnämnda innehåll. Blanketten undertecknas icke blott av köparen utan även av säljaren, som samtidigt hemställer, att banken måtte lämna honom sådana underrättelser om kontot, som nedan angivas.

Säljaren bör nämligen, för att undvika onödig lagerhållning och andra förlustbringande dispositioner, få upplysningar om huruvida och i vilken utsträckning köparen fullgör sina förpliktelser. Det torde därför vara oundgängligt, att bankerna lämna vissa *underrättelser* i fråga om förskottsköpskontona. Av ekonomiska och organisatoriska skäl torde underrättelserna få inskränkas till det minsta möjliga. *Säljaren måste emellertid få besked dels då ett förskottsköpskonto öppnats, dels då visst dröjsmål uppstått med inbetalningarna och dels då slutlig inbetalning skett.* Beträffande underrättelserna om dröjsmål med inbetalningarna är det tveksamt huru snart desamma böra lämnas. Om ett dröjsmål bör anses såsom ringa eller icke och detsamma sålunda enligt köplagens regler ger säljaren rätt att häva köpet eller icke blir ju i varje särskilt fall beroende på köpesummans storlek, inbetalningstidens längd o. s. v. Banken kan icke åtaga sig att träffa avgörande härom. Icke heller synas vare sig de tidsbestämmelser, som kontrakten kunna innehålla om säljarens hävningsrätt, eller ett dröjsmål av viss på annat sätt angiven längd få bli avgörande för när underrättelse skall ske. Av arbetstekniska skäl torde i stället den erforderliga genomgången av kontona böra ske samtidigt med jämna mellanrum, förslagsvis kvartalsvis på bestämd dag, och uppgift i omedelbar anslutning därtill lämnas i fråga om de konton, beträffande vilka dröjsmål med inbetalningarna föreligger vid tiden för undersökningen. Genom att sätta dagen

för genomgången till exempelvis den 20 i sista månaden av varje kvartal lär man undgå att få med de flesta smärre dröjsmålen, vilka säljaren i regel heller icke har intresse av att få kännedom om. Denna tidsfixering får givetvis ingen inverkan på säljarens hävningsrätt, vilken bedömes enligt vanliga grunder. Om säljaren på annat sätt än genom underrättelsen från banken får veta, att köparen är i dröjsmål, äger säljaren häva köpet, därest dröjsmålet till följd av avtalets bestämmelse eller köplagens regler berättigar säljaren därtill.

Om systemet vinner någon större omfattning, är det tänkbart, att vissa säljare önska avtala med vederbörande bank om en viss *utvidgad service*, exempelvis i fråga om underättelser och påminnelser av olika slag från banken till säljare och köpare.

Slutligen må erinras om de bestämmelser, enligt vilka, då medel insätts eller lyftas å sparkasseräkning eller därmed likartad räkning, anteckning därom skall, med vissa undantag, göras i motbok. När köparen, i vilkens namn ett förskottsköpskonto öppnats och för vilken motboken sålunda är utfärdad, insätter eller uttager medel å kontot, får han därför förete motboken. Och när säljaren blivit berättigad lyfta köpesumman, måste även han för att kunna göra detta, förete motboken, varför det — i de fall, då motboken icke förvaras i banken, vilket understundom förekommer — blir erforderligt, att köparen för sådant ändamål antingen utlånar motboken till säljaren eller själv tillhandahåller banken densamma.

Rörande de regler, vilka i detalj böra gälla i fråga om förskottsköpskontona, synas anvisningar kunna meddelas av vederbörande bankorganisationer. Det synes därvid önskvärt för ernående av enhetlighet och klarhet, att dessa regler — icke blott, såsom nyss framhållits, beträffande dispositionsrätten till medlen, alltså förbehållets avfattning, utan även i övrigt — bli så likformiga som möjligt inom alla de inrättningar, vilka komma att ägna sig åt denna verksamhet.

Vissa övriga spörsmål rörande avtalen om förskottsköp.

Vid många köp bry sig parterna icke om att i detalj reglera sitt mellanhavande. Även vid förskottsköp kan en mycket enkel kontraktstyp användas. Ofta vilja emellertid parterna söka i avtalet reglera åtminstone vissa av de komplikationer, vilka kunna tänkas uppstå vid varje köp. I dylika fall kunna vissa spörsmål, som hänföra sig just till avtalets natur av förskottsköp, förtjäna uppmärksamhet. De sakkunniga ha utarbetat två förslag till kontrakt att användas vid förskottsköp, det ena (*Bil. 2*) av ytterst enkel beskaffenhet och det andra (*Bil. 3*) mera utförligt.

Givetvis kan det även tänkas, att hittills brukade köpekontrakt begagnas även vid förskottsköp men att genom stämpel eller påskrift visst tillägg göres (*Bil. 4*).

De sakkunniga äro medvetna om att man icke bör binda systemet vid vissa i förväg fastställda kontraktstyper men ha velat framlägga dessa förslag för att underlätta det praktiska igångsättandet av systemet och för att exemplifiera huru vissa problem kunna lösas. Det bör alltså icke få utgöra en förutsättning för systemets användning att någon av de sålunda föreslagna kontraktstyperna begagnas. Förskottsköpskonton böra få öppnas, även om en annan kontraktstyp kommit till användning. Sparinrättningarna ha nämligen icke att taga direkt befattning med innehållet i köpeavtalet; deras förhållande till köparen och säljaren grundas å innehållet i den förut omförmälda ansökningsblanketten.

Särskilt angeläget synes det vara, att icke säljaren för att få begagna systemet måste göra vissa i förväg bestämda utfästelser utan ges möjlighet att taga hänsyn till situationen inom den egna branschen och den egna firman. Köparen gör nämligen, därest köpet icke skulle fullföljas av endera parten, som regel ingen ekonomisk förlust. Hans inbetalda medel finnas i gott förvar och ge ränteavkastning. Däremot kan säljaren, om han icke har möjlighet att exempelvis vid varubrist reservera sig för leveranssvårigheter, råka ut för antingen att han nödgas med avvisande av kontantköpare reservera varan under en längre tid åt förskottsköparen, som kanske därpå icke fullföljer köpet, eller ock att han icke kan leverera till förskottsköparen enligt avtalet och därigenom ådrager sig skadeståndsskyldighet. Och det måste beaktas, att om förskottsköpen skola få någon omfattning av betydelse måste även säljarna bli benägna att anlita systemet.

Vad särskilt angår det i direktiven för de sakkunniga framhållna önskemålet att en förskottsköpare framför en kontantköpare ges *företrädesrätt till den försålda varan*, så är det givet, att i tider av varubrist systemet ur köparens synpunkt skulle te sig mera lockande, om en sådan företrädesrätt kunde påräknas. I själva verket har också förskottsköparen en sådan rätt, därest säljaren icke i avtalet gjort reservationer härutinnan. Säljaren har ju då utfäst sig att en viss dag leverera den försålda varan. Om han ej fullgör denna utfästelse, lär han ej undgå skadeståndsskyldighet gentemot förskottsköparen för den skada och olägenhet, som vållats denne genom den uteblivna leveransen. Det gäller alltså i ett dylikt fall för säljaren att exempelvis anteckna köparen å en "väntelista" och avvisa andra köpare, därest så erfordras för att leveransen till förskottsköparen skall kunna äga rum. Att städse fordra dylika åtaganden av säljaren torde dock icke böra ifrågakomma med hänsyn till att säljaren aldrig kan med visshet påräkna, att förskottskö-

paren fullgör sina åtaganden enligt avtalet. Säljaren skulle därigenom inkluderas en ekonomisk risk, vilken skulle göra honom obenägen att använda förskottsköp.

I det nyssnämnda förslaget till mera utförligt normalkontrakt har reservation gjorts endast för det fall, att säljaren då leverans skall ske icke vidare saluför den försålda typen eller modellen av varan. Säljaren skall då äga erbjuda annan typ eller modell. Vill köparen icke godtaga detta erbjudande, äro båda parterna fria från sina åtaganden enligt avtalet. Men det kan tänkas, även bortsett från fall av force majeure, att säljaren vill göra mera vittgående reservationer. Av förut angivna skäl synes detta icke böra förhindras.

I fråga om *köpesumman* ha de sakkunniga i det föregående utgått från att den av Husqvarnabolaget tillämpade principen med en preliminär köpesumma begagnas, vilket förefaller mera tilltalande än den något lotteribetonade principen med en långt före leveransen fastställd köpesumma. Visserligen skulle i tider av sjunkande penningvärde och stigande varupriser förskottsköpen bli vida mera lockande för köparna, om en fast köpesumma vore avtalad från början, men detta skulle säkerligen motverkas av stor obenägenhet hos säljarna att gå med på ett dylikt arrangemang. Det torde icke låta sig göra att vid just denna form av sparande eliminera de ogynnsamma verkningarna av en nedgång i penningvärdet. De kontrahenter, som så önska, böra dock givetvis ha full frihet att redan vid avtalets ingående definitivt fastställa köpesumman.

Från säljarehåll torde i vissa fall komma att anmärkas, att man omedelbart vill ha tillgång till köpesumman eller i varje fall viss del därav. Eftersom ju säljaren icke behöver skaffa fram den försålda varan förrän leveranstiden närmar sig, synes en dylik invändning befogad endast i de fall, då säljaren likväl får vidkännas speciella kostnader före leveransen. Ehuru undantag givetvis kunna tänkas, torde avtalets natur av förskottsköp merendels icke behöva föranleda sådana kostnader, i varje fall icke av den omfattning, att de påkalla särskild uppmärksamhet. I ett fall föreligger dock uppenbarligen ett problem, nämligen vid försäljning genom ombud, som uppbära försäljningsprovision vid avtalets träffande. Vid avbetalningsköp användes handpenningen till sådan provision. Vid förskottsköp av den föreslagna typen skulle säljaren få erlægga provisionen utan att erhålla täckning i kontanter, var till måhända komme att köpet till sist icke fullföljdes av köparen. I många fall torde denna olägenhet kunna elimineras genom särskild föreskrift i avtalet, enligt vilken säljaren i samband med avtalet uppbär viss del av köpesumman kontant, medan återstoden skall inbetalas å förskottsköpskonto. Visserligen torde köparna ofta vara ovilliga att

medverka till ett sådant arrangemang, som skulle äventyra deras rättskydd i fråga om kontantbeloppet, men såsom resultatet av de av Husqvarnabolaget praktiserade förskottsköpen visa verkar en kontantbetalning direkt till säljaren icke alltid avskräckande på köparna.

I det föregående har behandlats avtal mellan köparen och en viss firma. Om systemet skulle komma att bli populärt, torde man kunna räkna med att *grupper av firmor* träffa överenskommelse om en gemensam sammanslutning, såsom nu förekommer beträffande exempelvis blomsterförmedling och vissa slag av presentkort, så att avtalet kan träffas med sammanslutningen och inköpet ske hos vilken som helst av de anslutna firmorna. Därigenom skulle den ovan berörda psykologiska olägenheten bortfalla att köparen icke vill binda sig vid en viss firma.

Ett system med förskottsköp enligt ovan uppdragna huvudlinjer synes ingalunda innebära någon olägenhet för säljarna. Tvärtom medför ett anlåtande av systemet för deras del ett i tiden framflyttat kontantköp, vilket i regel måste vara att föredraga framför ett omedelbart kreditköp. Man har därför ingen anledning antaga, att köpmannakåren skall hälsa försöken att införa förskottsköp med ovilja eller söka motarbeta desamma. De köpmän, som för de sakkunniga uttalat sig om systemet, ha även — om de ock i allmänhet givit uttryck åt tvivel på att detsamma skulle få någon större omfattning — förklarar, att de, om köparna skulle önska begagna sig av förskottsköp, skola lämna sin medverkan. Däremot torde det icke kunna förväntas, att köpmännen i någon större utsträckning komma att taga initiativ till eller driva självständig reklam för ett införande av förskottsköp. *Förskottsköpssystemets framgång kommer — det bör än en gång framhållas — säkerligen att bli i högsta grad beroende av i vad mån vederbörande statliga och enskilda propagandorgan förmå påverka den köpande allmänheten.*

UNDERSÖKNING AV AVBETALNINGSHANDELNS OMFATTNING ÅREN 1944 OCH 1948.

Den 11 februari 1949 erhöll Detaljhandelns Utredningsinstitut i uppdrag av de av statsrådet Sköld tillsatta sakkunniga för utredning rörande frågan om avbetalningshandeln m. m. att utföra en undersökning av avbetalningshandelns omfattning år 1948. Sedan Detaljhandelns Utredningsinstitut numera fullgjort detta uppdrag, överlämnas härmed en rapport över undersökningens resultat.

Undersökningens syfte.

1945 års avbetalningsutredning insamlade på sin tid uppgifter om avbetalningshandeln under år 1944 i 267 företag. De sakkunniga ha emellertid ansett att 1944 års förhållanden icke längre äro aktuella.

Utredningsinstitutet har i sin undersökning av 1948 års förhållanden eftersträvat största möjliga jämförbarhet mellan 1944 och 1948 års uppgifter. De företag som lämnat siffror för år 1948 ha samtidigt på begäran beredvilligt givit utredningsinstitutet fullmakt att taga del av 1944 års uppgifter från resp. företag. Härigenom har institutet haft möjlighet att behandla båda årens material på samma sätt.

Undersökningsmaterialets omfattning.

Frågeformulär ha utsänts till samtliga 267 företag, som lämnat uppgifter till 1945 års avbetalningsutredning. Då flera företag redovisat avbetalningsförsäljning av mer än ett varuslag, uppgick antalet frågeformulär till 313. Av dessa ingå 115 i denna undersökning, vilket motsvarar 36,7 %. 18 uppgifter ha utslutits, och ett 40-tal företag ha meddelat att de icke varit i stånd att lämna begärda uppgifter.

Dessutom har institutet genom beredvillig medverkan av Kontoaffärerernas Förening i Stockholm införskaffat uppgifter beträffande varugruppen "Kläder" för såväl år 1944 som 1948 från 6 stockholmsföretag. Undersökningen omfattar därför totalt 121 uppgifter.

För att enstaka företags siffror icke skola bliva offentliga eller kunna framräknas av ett konkurrerande företag ha detaljsiffror kunnat redovisas blott för sådana varugrupper, där antalet observationer uppgått till ett antal av minst 3.

Bearbetningsprinciper och jämförbarhet.

1944 års uppgifter till 1945 års avbetalningsutredning avsågo dels avbetalningsförsäljningens organisation och omfattning för hela företaget, dels avbetalningsvillkor och avbetalningsförsäljningens omfattning för 30 olika varuslag. I 1948 års undersökning ha uppgifter inhämtats blott för de enskilda varuslagen, samma som i 1944 års undersökning. När det i det föl-

jande icke särskilt anges, att skiljaktigheter föreligga mellan 1944 och 1948 års siffror äro definitioner och bearbetningsmetoder desamma. För jämförbarhetens skull ingå endast sådana företag som lämnat uppgifter för båda åren.

48 av de 121 detaljhandelsföretagen — i fortsättningen användas orden företag och uppgift synonymt — bokföra icke vid köpslutet avbetalningskontraktets hela belopp såsom försäljning. Såsom årsomsättning räknas i dessa företag endast de under året faktiskt influtna handpenningarna och inbetalningarna. För att full jämförbarhet skall erhållas mellan dessa 48 företag och sådana firmor, som bokföra hela kontraktbeloppet som försäljning redan vid köpslutet, ha från förstnämnda företag för år 1948 inhämtats uppgifter dels över total kontraktssumma för under året slutna avbetalningsköp, dels över handpenningar och avbetalningar, som influtit under året. Den totala försäljningen av resp. varuslag har därefter reducerats med under året influtna handpenningar och inbetalningar, varefter den sammanlagda kontraktssumman för under året slutna avbetalningsköp tillagts. Någon sådan korrigerings har däremot icke skett i 1945 års avbetalningsutredning. Det har emellertid ansetts lämpligare att framräkna riktiga och jämförbara siffror för alla företag år 1948 än att erhålla uppgifter från detta år, vilka lida av samma felaktighet som 1944 års material. Då de korrigeringar, som 1948 års siffror undergått, i allmänhet äro av ringa storleksordning, torde denna skiljaktighet icke påverka jämförbarheten mellan 1944 och 1948 års siffror.

Såsom avbetalningsköp har även räknats sådana köpeavtal som betecknats såsom hyresavtal.

För år 1948 har för varje varuslag inhämtats uppgifter om antal avbetalningskontrakt, varigenom det blivit möjligt att beräkna bl. a. det genomsnittliga kontraktbeloppet. För år 1944 äro motsvarande siffror tillgängliga blott för hela rörelsen, varför jämförelser i detta avseende icke kunnat ske. Handpenningens storlek i procent av hela köpeskillingen liksom avbetalningskontraktens genomsnittliga löptid och tidsintervallen mellan inbetalningarna har uppskattats av uppgiftslämnarna för år 1948. Motsvarande uppgifter lämnades även till 1945 års avbetalningsutredning. För år 1947 och 1948 ha företagen slutligen lämnat uppgifter över det antal fall där köparen icke fullföljde avbetalningsköpet.

Medeltal.

Som medeltal har i undersökningen använts såväl det vägda som det ovägdade aritmetiska mediet samt dessutom medianen.

Det vägda aritmetiska mediet — i tabellerna betecknat VAM — har använts vid redovisningen av avbetalningsförsäljningens andel av den totala försäljningen. Den sammanlagda försäljningen på avbetalning för samtliga deltagande företag har i detta fall ställts i relation till den sammanlagda totala försäljningen.

Vid en användning av det vägda aritmetiska mediet kommer härigenom förhållandena i ett storföretag att dominera över småföretagen. Om samtliga företag i en bransch lämnat uppgift, är detta medeltal otvivelaktigt mycket användbart. När emellertid — såsom i allmänhet skett i denna utredning — blott några få företag delta, torde det vara direkt olämpligt att om ett

storföretag råkar medverka, detta helt skall bestämma medelsiffran för gruppen. Antag t. ex. att ett företag med minimal avbetalningsförsäljning har en totalförsäljning som överstiger samtliga övriga deltagande företags totalomsättning. Avbetalningshandelns omfattning i denna varugrupp blir därigenom avsevärt lägre än om storföretaget icke alls lämnat uppgift, vilket hade kunnat försvaras med avbetalningshandelns ringa omfattning i just det företaget. Att det vägda aritmetiska mediet ändock redovisats beror därpå att det var det enda medeltal som användes i 1945 års avbetalningsutredning.

Det ovägda aritmetiska mediet däremot påverkas icke av företagens storlek men är känsligt för extrema värden. Vid beräkningen av det ovägda aritmetiska mediet (OAM) beträffande avbetalningsförsäljningens andel av den totala försäljningen ha de enskilda företagens procentsiffror lagts samman, varefter summan dividerats med antalet företag.

Medianen slutligen är det mellersta talet i en serie, där talen sorteras i storleksordning, från det lägsta till det högsta. Det påverkas icke av abnorma värden i serien.

Medianen, "M" i tabellerna, torde vara det medeltal, som i denna undersökning i allmänhet ger det bästa uttrycket för genomsnittstendensen hos de deltagande företagen. I de flesta fall har emellertid även andra medeltal redovisats.

I de fall företagen såsom genomsnittlig avbetalningstid uppgivit t. ex. 10—12 månader, har genomsnittet, d. v. s. 11 månader, använts. Om ett företag angivit endast den översta eller understa gränsen, t. ex. högst 30 månader eller minst 5 månader, ha företagen icke medtagits vid beräkningen av avbetalningstiden.

Vid beräkningen av det genomsnittliga kontraktsbeloppets storlek, av ej fullföljda avbetalningsköp i % av totalomsättningen samt av avbetalningsvillkoren ha medeltalen beräknats för blott de företag som lämnat dessa uppgifter. Detta innebär, att företag som icke meddelat t. ex. handpenningens genomsnittliga storlek, icke tillåtits draga ned medeltalet i gruppen.

Vid beräkningen av avbetalningsförsäljningens andel av totalförsäljningen har däremot sådana företag medtagits, som år 1944 men icke år 1948 redovisat avbetalningsförsäljning.

Undersökningens resultat.

Inledning.

I det följande presenteras resultaten av undersökningen för varje varugrupp för sig.

I intet fall omfattar undersökningsmaterialet samtliga företag inom en viss bransch. I gruppen lantbruksmaskiner torde dock de undersökta företagen representera en väsentlig del av totalförsäljningen i landet år 1948. För detta varuslag borde därför det vägda aritmetiska mediet giva det bästa uttrycket för avbetalningshandelns omfattning. Gruppen musikinstrument torde likaså representera en stor del av pianoförsäljningen, varför samma medeltal även här bör tillmätas stor betydelse.

I övriga undersökta varugrupper torde de deltagande företagen blott representera en mindre del av totalförsäljningen i landet. Urvalet av företag

har icke skett på ett sådant sätt att det är möjligt att bestämma graden av representativitet hos undersökningens resultat.

Detta gäller emellertid endast beträffande siffrorna för avbetalningshandelns andel av totalförsäljningen. Undersökningens resultat i övrigt torde däremot i allmänhet kunna sägas representera de faktiska förhållandena. Handpenning, avbetalningstid och inbetalningar torde i de flesta branscher uppvisa betydligt mindre variationer än avbetalningshandelns andel av ett företags försäljning. I sistnämnda avseende representera resultaten därför endast utvecklingen mellan år 1944 och 1948. I de flesta branscher äro emellertid förändringarna av den storleksordningen att man har skäl att antaga att de framkomna tendenserna äro av allmängiltigt natur.

Bilar och cyklar.

Av tabell 1 framgå huvudresultaten av undersökningen beträffande bilhandeln och cykelhandeln.

Tabell 1. Bilar och cyklar.

År	Total försäljning, 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen					Handpenning 1% av kontraktbelopp	Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktbelopp, kr	
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag						1947 antal	1948			
		M	OAM	VAM	ökat	minskat						antal	%		VAM
<i>Bilar: 14 företag.</i>															
1944	8.294	46,8	43,5	37,9	—	—	30,0	30,1	18,0	21,4	30	—	—	—	
1948	26.212	25,7	27,5	25,1	3	11	30,0	31,5	18,0	20,9	30	53	55	1,6	11.200
<i>Cyklar: 14 företag</i>															
1944	287	43,7	43,6	36,5	—	—	25,0	26,9	9,0	8,6	30	—	—	—	
1948	430	35,2	33,9	23,9	4	10	25,0	24,1	8,0	8,2	30	20	11	4,9	218

Bilbranschen kännetecknas av en markant nedgång i avbetalningshandelns omfattning. Den försäljning på avbetalning som fortfarande kvarstår inom bilhandeln synes huvudsakligen gälla bilar för yrkesmässig trafik, främst lastbilar. Den låga bilförsäljningen år 1944 var föranledd av krigsförhållandena.

Även inom cykelhandeln har avbetalningsaffärernas betydelse minskats. Orsakerna äro här att söka på köparensida, då någon allmän skärpning av cykelfirmornas försäljningspolitik icke kunnat konstateras.

Musikinstrument och radioapparater.

I 1945 års avbetalningsutredning hade radioapparater räknats såsom musikinstrument. Av tabell 2 framgår emellertid att dessa båda varuslag säljas med så skiljaktiga avbetalningstider att det varit motiverat att redovisa grupperna var för sig. Musikinstrumentgruppen domineras helt av pianofirmorna.

Tabell 2. Musikinstrument och radioapparater.

År	Total försäljning, 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen					Handpenning i % av kontraktbelopp		Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktbelopp, kr
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag							1948		1947 antal	
		M	OAM	VAM	ökat	minskat	M	OAM	M	VAM	M				
		Musikinstrument: 12 företag													
1944	5.144	46,1	49,2	44,3	—	—	17,5	17,3	30,0	30,4	30	—	—	—	—
1948	5.173	40,2	36,9	28,8	2	10	20,0	26,1	24,0	26,5	30	68	43	3,6	1.710
Radioapparater: 18 företag															
1944	1.460	52,1	49,3	50,1	—	—	17,5	17,1	13,5	13,3	30	—	—	—	—
1948	2.845	33,7	34,3	36,7	3	15	20,0	20,4	12,0	10,7	30	123	117	3,9	318

Såsom tidigare framhållits torde musikhandeln i betydelsen pianohandel vara väl företrädd i undersökningen. Det vägda aritmetiska mediet är därför här den bästa mätaren på utvecklingen av avbetalningshandeln. En väsentlig minskning har således ägt rum. Att median och ovägt aritmetiskt medium ej nedgått lika mycket, beror på att gruppen innefattar även några mindre firmor, vilkas försäljning ej alls omfattar pianon men däremot i stor utsträckning andra billigare musikinstrument.

Såsom framgår av tabellen har omsättningen i kronor räknat varit oförändrad, vilket betyder att försäljningsvolymen minskats. En besvärande varubrist har orsakat denna utveckling. Eftersom samtidigt allmänhetens efterfrågan stegrats, är det naturligt såväl att avbetalningshandelns omfattning minskats som att villkoren skärpts. Handpenningen har ökat, medan avbetalningstiden reducerats.

Även inom radiohandeln har avbetalningshandelns nedgång varit märkad. Likaså har handpenningen stigit och avbetalningstiden förkortats.

Möbler.

I kronor räknat torde avbetalningshandeln ha den största omfattningen inom möbelhandeln, vars totala årsomsättning torde uppgå till några hundratal millioner kronor per år.

Tabell 3. Möbler: 20 företag.

År	Total försäljning 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen					Handpenning i % av kontraktbelopp		Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktbelopp, kr
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag							1948		1947 antal	
		M	OAM	VAM	ökat	minskat	M	OAM	M	VAM	M				
		Möbler: 20 företag													
1944	7.788	22,9	29,5	27,3	—	—	33,3	30,9	24,0	23,3	30	—	—	—	—
1948	12.563	9,9	18,0	19,2	1	18*	31,5	31,3	16,5	16,8	30	73	60	4,0	775

* I 1 företag har den varit oförändrad.

Såsom en förklaring till den markerade nedgången av avbetalningshandeln inom möbelbranschen bruka de statliga bosättningslånen angivas. Totalbeloppet utlämnade lån var emellertid praktiskt taget detsamma år 1948 som år 1944. Orsakerna måste sålunda sökas på andra håll. Förändringarna ifråga om konsumenternas köpvanor torde vara den viktigaste förklaringen. Möjligt är också att i det labila läge, som inträtt inom möbelhandeln under år 1948, företagen blivit mer restriktiva ifråga om avbetalningsförsäljningen.

Undersökningen omfattar visserligen blott 20 företag, men eftersom samma tendenser framkomma i en av Utredningsinstitutet utarbetad löpande statistik för 65 möbelfirmor, torde undersökningens tendenser kunna sägas vara allmängiltiga för branschen.

Kläder.

Undersökningens material beträffande beklädnadshandeln visade sig efter svarstidens utgång bestå av blott 4 uppgifter. Efter samråd med de sakkunnigas sekreterare beslutade Utredningsinstitutet därför att tillfråga en grupp intresserade stockholmsföretag, sammanslutna i Kontoaffärernas förening. På detta sätt kunde ytterligare 6 uppgifter erhållas. Eftersom uppgiftsinsamlingen sålunda skett efter olika principer, ha sistnämnda företag redovisats i en grupp för sig.

Tabell 4. Kläder.

År	Total försäljning, 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen					Handpenning i % av kontraktbelopp		Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktbelopp, kr
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag							1947 antal	1948		
		M	OAM	VAM	ökat	minskat	M	OAM	M	antal	%		VAM	M	
<i>Kläder: 4 företag</i>															
1944	1.287	46,2	46,5	55,7	—	—	30,0	31,9	6,0	6,0	30	—	—	—	—
1948	2.075	41,2	39,9	52,7	—	4	50,0	46,7	3,8	3,8	24	11	11	—	132
<i>Kläder: 6 nya företag</i>															
1944	1.732	78,4	79,7	85,5	—	—	34,0	35,3	4,3	4,5	30	—	—	—	—
1948	2.187	75,1	70,7	78,7	2	4	42,0	41,5	4,0	4,0	30	220	194	0,8	153

Ehuru de båda grupperna visa stora skillnader i fråga om försäljningens struktur, kunna vissa gemensamma utvecklingstendenser spåras. I båda grupperna synes avbetalningshandeln i varje fall icke ha ökat i omfattning utan snarare nedgått. Handpenningarna ha stigit väsentligt och avbetalningstiden förkortats.

Speciellt anmärkningsvärd är den låga procentsiffran för icke fullföljda avbetalningskontrakt, som båda grupperna redovisa.

Inom gruppen "kläder" gäller kanske i än högre grad än i någon annan bransch att undersökningens siffror för avbetalningshandels andel i totalförsäljningen blott representera utvecklingstendenserna. 75 % av försälj-

ningen av kläder i Sverige sker ju icke på avbetalning. Huru stor denna procentsiffra är för hela beklädnadshandeln ger undersökningen intet besked om, men den torde vara av ringa storleksordning.

Hushållsapparater, lantbruksmaskiner och kontorsmaskiner.

I tabell 5 ha sammanförts tre varugrupper, vilka i fråga om användningsområde skilja sig mycket från varandra. De ha emellertid en egenskap gemensam nämligen att icke säljas över disk i butikshandeln.

Tabell 5. Hushållsapparater, lantbruksmaskiner och kontorsmaskiner.

År	Total försäljning, 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen					Handpenning i % av kontraktsumma		Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktsumma, kr
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag							1947 antal	1948		
		M	OAM	VAM	ökat	minskat	M	OAM	M	antal	%		VAM	M	
<i>Hushållsapparater: 4 företag</i>															
1944	27.552	67,7	71,6	68,7	—	—	7,3	7,5	18,0	18,8	30	—	—	—	—
1948	24.462	67,4	60,5	64,7	1	3	9,9	10,7	12,0	14,0	30	546	429	2,6	266
<i>Lantbruksmaskiner: 6 företag</i>															
1944	20.457	55,0	57,6	31,2	—	—	0	5,8	15,0	18,0	90	—	—	—	—
1948	33.135	53,5	46,5	35,2	1	5	0	0	15,0	15,5	90	64	48	0,2	229
<i>Kontorsmaskiner: 3 företag</i>															
1944	4.577	7,9	12,2	2,8	—	—	17,5	15,8	13,5	16,5	30	—	—	—	—
1948	5.069	0,7	7,0	1,8	1	2	18,8	18,8	12,0	12,0	30	4	3	1,8	578

Med hushållsapparater avses framför allt symaskiner och dammsugare. Dessutom ingå i mindre utsträckning en del andra elektriska apparater. Beträffande hushållsapparaterna synes avbetalningshandelns omfattning vara ungefär oförändrad sedan år 1944, medan däremot säljarefirmorna skärpt villkoren. Åtminstone för symaskiner torde detta ha orsakats av en varubrist.

Av medeltalen att döma ha ej heller i fråga om lantbruksmaskiner några större förändringar i avbetalningshandelns andel av totalförsäljningen inträtt. Förhållandena variera emellertid mycket från företag till företag. 2 firmor ha helt upphört med avbetalningsförsäljning, medan ett annat storföretag väsentligt ökat sin avbetalningshandel.

Avbetalningstiden synes vara oförändrad, vilket även gäller handpenningen. Någon sådan lämnas sålunda icke inom denna bransch, utan en maskin levereras utan att någon del av kontraktssumman inbetalats.

Inom kontorsmaskinbranschen har utvecklingen varit densamma som inom de flesta övriga branscher. Den enda artikel, som i större utsträckning säljes på avbetalning, torde vara portabla skrivmaskiner. Eftersom tillgången på dessa varit liten både år 1944 och 1948 — och sämst sistnämnda år —, har avbetalningshandeln för närvarande ingen betydelse för kontorsmaskinfirmorna.

Böcker samt ur.

I en sista tabell ha införts uppgifter från två grupper av företag utanför butikshandeln. Den ena säljer böcker huvudsakligen genom agenter och den andra ur.

Tabell 6. Böcker samt ur.

År	Total försäljning, 1000-tal kr.	Avbetalningsförsäljningen i % av totalförsäljningen						Handpenning i % av kontraktbelopp		Avbetalningstid, månader		Intervall mellan inbetalningarna, dagar	Icke fullföljda avbetalningsköp			Genomsnittligt kontraktbelopp, kr		
		genomsnitt			har mellan 1944 och 1948 i följande antal företag								1947 antal	1948				
		M	OAM	VAM	ökat	minskat	M							OAM	M		OAM	%
<i>Böcker: 4 företag</i>																		
1944	8.262	70,4	62,3	79,2	—	—	6,3	6,9	24,0	25,0	45	—	—	—	—			
1948	11.782	67,5	59,1	76,0	—	4	5,0	6,7	19,0	19,2	30	5746	5398	6,2	94			
<i>Ur: 3 företag</i>																		
1944	307	68,8	57,9	33,2	—	—	33,3	32,8	9,5	9,5	30	—	—	—	—			
1948	217	16,7	23,1	16,6	—	3	34,0	34,0	6,5	6,5	25	35	18	4,8	77			

Den alldeles övervägande delen av totalförsäljningen i gruppen böcker består av firmor som äro specialister på avbetalningshandel med böcker. Även i detta fall kan dock en tendens till ökad kontanthandel förmärkas. Dels har avbetalningsförsäljningens andel av totalförsäljningen nedgått, dels har avbetalningstiden förkortats.

Inom urhandeln har avbetalningshandeln minskat väsentligt i de tre företag som deltaga i undersökningen.

Övriga varuslag.

Utöver ovannämnda uppgifter ha ytterligare 13 st. inkommit. Ingen varugrupp utöver de nu nämnda omfattar emellertid mer än två företag.

Slutord.

Såsom tidigare framhållits giva varken 1948 eller 1944 års siffror för avbetalningsförsäljningens andel av totalförsäljningen något uttryck för avbetalningshandelns faktiska omfattning inom de berörda branscherna. En ungefärlig bild av utvecklingstendenserna inom resp. bransch erhålles dock av de sammanställda uppgifterna. Undantag från denna regel utgöra grupperna lantbruksmaskiner och musikinstrument (pianon), där större delen av branschomsättningen är representerad i undersökningen.

Att de flesta branschsiffror ha ett så begränsat värde beror på urvalsprincipen för undersökningen. Den förteckning, som legat till grund för förfrågningarna, upptog endast sådana företag, vilka redovisade avbetalningshandel år 1944. Inom många branscher sälja majoriteten av företag icke alls på avbetalning. Någon uppfattning om den totala försäljningen av de olika varuslagen har undersökningen icke kunnat giva. Blott i undantagsfall äro sådana siffror tillgängliga, och de utgöra alltid uppskattningar. Eftersom

ej heller den totala avbetalningshandeln i landet är känd för någon varu-grupp, är det sålunda omöjligt att vare sig med ledning av undersökningen eller på annat sätt ange huru stor del av en bransch eller varugrups försäljningsvärde, som utgöres av avbetalningsförsäljning.

I 1945 års avbetalningsutredning lämnades vissa siffror beträffande avbetalningshandelns omfattning i samtliga undersökta företag samt rörande förekomsten av kontraktbelopp överstigande 3.000 kr.

Den förstnämnda siffran, ett vägt aritmetiskt medium för samtliga företag, har en så heterogen sammansättning att den knappast kan belysa någonting som icke bättre kan utläsas ur de föregående tabellerna. Möjligen utgör den en ytterligare bekräftelse på den allmänna tendensen till minskad avbetalningshandel. År 1944 var den 48,2 % och år 1948 39,8 %, vilket betyder att i de undersökta företagen avbetalningshandeln sedan år 1944 minskats med 8,4 % av totalomsättningen.

Av undersökningen kan man slutligen få en uppfattning om vilka varuslag som säljas för en kontraktssumma överstigande 3.000 kr. Inom bilhandeln lyda praktiskt taget alla kontrakt på ett högre belopp. I övriga i undersökningens tabeller representerade branscher förekomma sådana kontraktbelopp mycket sparsamt. Cirka 10 % av avbetalningsförsäljningen med möbler gäller kontrakt över 3.000 kr. Inom grupperna lantbruksmaskiner samt musikinstrument redovisas en obetydlig sådan försäljning. I övriga branscher har intet företag redovisat några kontrakt med köpeskillingar överstigande 3.000 kronor.

Stockholm den 2 april 1949.

DETALJHANDELNS UTREDNINGSGRUPP

Gunnar Hindemark.

Förskottsköpskonto nr i bank.

Förskottsköpekontrakt.

Undertecknad köper härmed av
nedan kallad säljaren, 1 st. för
(varuslag, märke, typ, modell)

en preliminär köpesumma av kr. öre.

Leverans skall ske den

Köpesumman skall erläggas genom att köparen å spärrat konto (förskottsköpskonto) i (avdelningskontor i) insätter 1/ den i varje månad med början den 19

Den preliminära köpesumman avser försäljningsdagens kontantpris enligt prislista. Skulle detta pris ha förändrats å leveransdagen, förbinda sig säljaren och köparen att tillämpa leveransdagens pris.

..... den

Godkännes:

(köparens namn)

(säljarens namn)

(adress)

Förskottsköpskonto nr i bank.

Förskottsköpekontrakt.

Undertecknad köper härmed av
 här nedan kallad säljaren, 1 st.
 (varuslag, märke, typ, modell)

för en preliminär köpesumma av kr. öre.

Köpesumman skall av köparen erläggas genom insättningar å spärrat konto (förskottsköpskonto) i (avdelningskontor i) med 1/ den i varje månad med början den 19.... Inbetalningarna skola alltså vara slutligen verkställda den 19, då leverans skall ske. Annan dag för den slutliga inbetalningen kan avtalas mellan parterna, därest den preliminära köpesumman, till följd av ändrat pris eller till följd av att annan typ eller modell av den försålda varan skall levereras (jämför nedan), icke skulle överensstämma med den slutliga köpesumman.

Den preliminära köpesumman avser försäljningsdagens kontantpris enligt prislista. Skulle detta pris ha förändrats å leveransdagen, förbinda sig säljaren och köparen att tillämpa leveransdagens pris. Säljaren förbinder sig att underrätta köparen så snart förändring sker av den försålda varans kontantpris.

Sedan leverans skett, äger säljaren å kontot lyfta köpesumman, medan köparen äger lyfta vad som därefter kan kvarstå av de inbetalda medlen jämte upplupen ränta.

Om köparen icke fullgör sina inbetalningar å kontot i föreskriven ordning, kan köparen, sedan slutlig inbetalning skolat vara verkställd, på rättslig väg åläggas att mot att varan levereras erlägga, utöver vad som kan inestå å kontot, återstoden av köpesumman. Där dröjsmål med inbetalning å kontot varat minst, äger säljaren rätt att omedelbart häva köpet; om rättelse sker innan säljaren begagnat sin hävningsrätt, äger säljaren dock icke längre rätt att på grund av ifrågavarande dröjsmål häva köpet.

Om köparen skulle önska annan typ eller modell av jämförbart slag, som av säljaren saluföres, av den försålda varan, äger köparen rätt därtill mot

erläggande eller erhållande av eventuell prisskillnad; dock äger köparen icke sådan rätt, därest säljaren vidtagit särskilda åtgärder för att leverera den ursprungligen försålda varan.

Om säljaren å leveransdagen icke vidare saluför den typ eller modell av ifrågakomma vara, som försålts genom detta kontrakt, skall säljaren minst dagar före sagda tid underrätta köparen härom; och äger säljaren därefter, mot erläggande eller erhållande av eventuell prisskillnad, leverera annan typ eller modell, som av köparen godtages. Vill köparen i fall som nu sagts icke godtaga annan typ eller modell, äro båda parterna fria från sina åtaganden enligt detta kontrakt, och äger köparen lyfta vad som inestår å kontot.

Om köparen avlider, innan slutlig inbetalning verkställt, äga hans dödsbodelägare, där de icke vilja inträda i köparens rättigheter och skyldigheter enligt detta kontrakt, häva köpet och lyfta vad som inestår å kontot. Därest dödsbodelägarna vilja begagna sig av denna rätt, skola de häva köpet inom från dödsfallet.

Om säljarens rörelse, till följd av säljarens död eller av annan orsak, skulle upphöra innan leverans skett, äger säljaren eller hans dödsbodelägare häva köpet. Därest de vilja begagna sig av denna rätt, skola de häva köpet inom samma tid efter rörelsens upphörande som i föregående stycke sägs; och äger köparen därpå lyfta vad som inestår å kontot.

Om sådana ändrade förhållanden skulle inträffa beträffande köparens person eller familj, att köparen med kännedom om desamma uppenbarligen icke skulle ha ingått detta avtal (såsom långvarig sjukdom eller militärtjänstgöring, oförvållad arbetslöshet, sammanlevnadens hävande i köparens äktenskap), förbinder sig säljaren att, med fritagande för köparen av hans skyldigheter enligt detta kontrakt, lämna köparen medgivande att lyfta vad som inestår å kontot.

Om force majeure eller andra sådana omständigheter skulle inträffa, vilka ligga utanför säljarens kontroll och vilka utgöra hinder för leverans, är säljaren berättigad häva köpet.

Om säljaren eller köparen begagnar den rätt, som kan tillkomma honom att häva detta köp, äger köparen genast lyfta vad som inestår å kontot.

För att säljaren eller köparen skall kunna göra uttag å kontot erfordras städse medgivande av den andra parten; dock att köparen, därest säljaren

hävt köpet, äger mot företeende av bevis härom uttaga vad som innestår å kontot.

I den mån icke annat följer av bestämmelserna i detta kontrakt, äger lagen om köp och byte tillämpning å avtalet.

..... den

Godkännes:

(köparens namn)

(säljarens namn)

(adress)

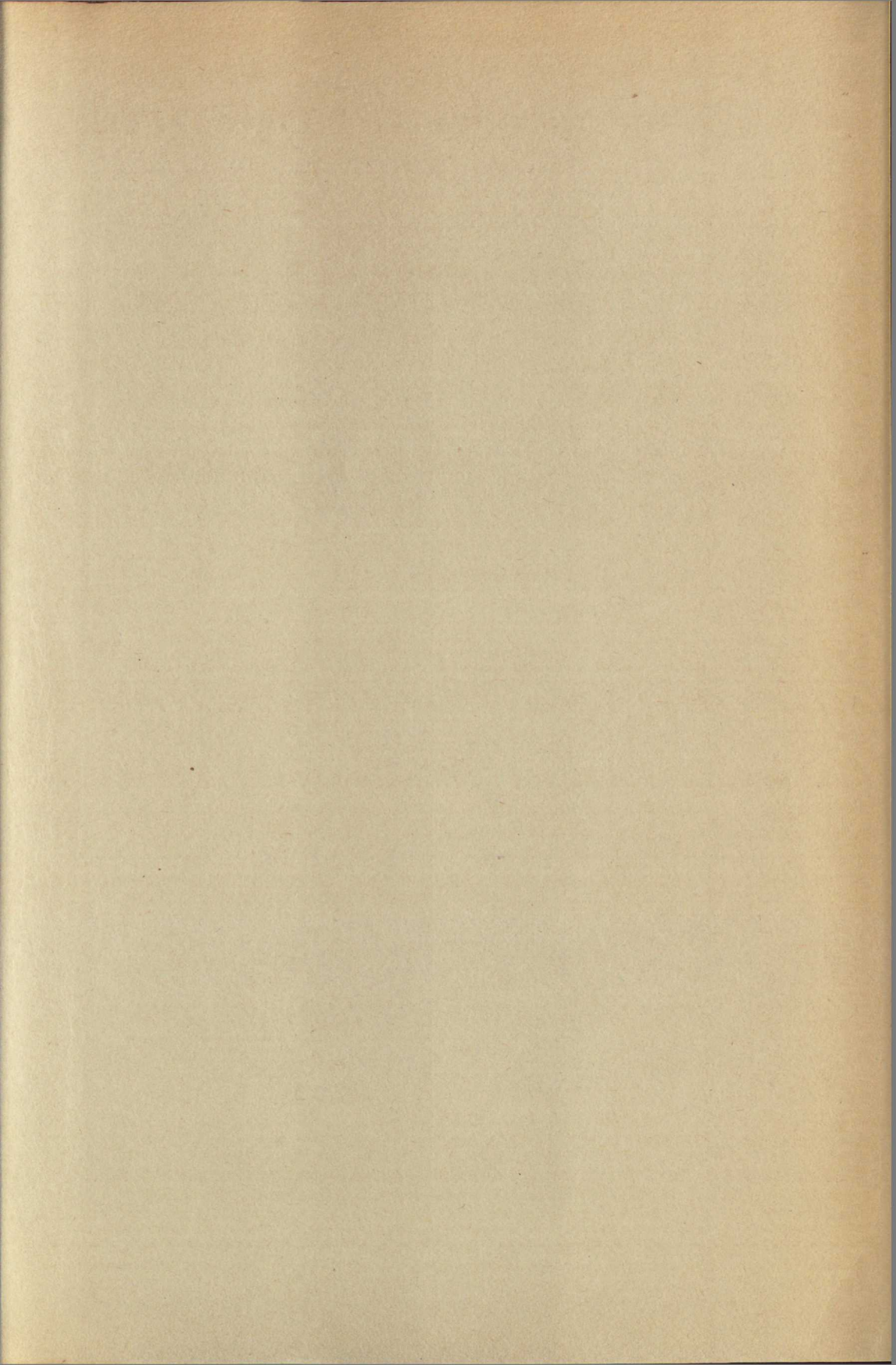
Förslag till tillägg å sedvanliga köpekontrakt, som användas vid förskottsköp:

”Köpesumman skall erläggas genom att köparen å spärrat konto (förskottsköpskonto) i (avdelningskontor i)
insätter 1/ den i varje månad med början den 19..”

Därest leveransdagens kontantpris skall tillämpas, kan ytterligare tilläggas:

”Om kontantpriset å leveransdagen är ett annat än det avtalade priset, skall leveransdagens kontantpris tillämpas.”

Följande till tillägg i skriftliga beviskontroll som användas för
 skriftlig:
 "Kommunen skall utföra genom att köpa in i skriftliga 15-
 skriftliga kontroller i skriftliga kontroller i skriftliga kontroller
 insatta i den ... i varje månad med början den ... 19 ..."
 Direkt leveransens kontroller skall tillämpas som skriftliga tillägg
 gäst:
 "Om kontroller i leveransens in till annat än det skriftliga bevis
 skall leveransens kontroller tillämpas."

Statens offentliga utredningar 1949

Systematisk förteckning

(Siffrorn inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m. m. [4]
Kriminalvård i frihet. Fångvårdsstyrelsens utredning ang. skyddsarbetets organisation m. m. [6]
Betänkande ang. förbättrad insyn i enskilda företags ekonomiska förhållanden. [8]
Betänkande med förslag till lag om registrerade föreningar m. m. [17]
Betänkande med förslag till lag om sjömansskatt m. m. [27]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Kommunallagskommitténs betänkande 2 med förslag till ändrade bestämmelser om ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. [24]

Statens och kommunernas finansväsen.

1944 års allmänna skattekommitté. 3. Betänkande ang. beskattning av realisationsvinster, m. m. samt ackumulerade inkomster. [9]

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Betänkande med förslag till indexreglering av folkpensionerna. [7]
Utredning rörande folkpensionärernas bostadsförhållanden och bostadskostnader. [12]
P. M. med synpunkter på det svenska långtidsprogrammet. I anslutning till OEEC:s interimsrapport. [15]
1945 års skoghärbärgesutrednings betänkande. 2. Utredning med förslag till lagstiftning rörande tillfälliga bostäder vid skogs- och flottnings-m. fl. arbeten. [19]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stornaktskriget 1939 inträdda krisen. Del. 9. Tiden juli 1947—juni 1948. [30]
Social upplysning. [31]
Utredningar i anslutning till 1949 års nationalbudget. [36]
Klientelet på arbetshemmen. En socialpsykologisk utredning om försumliga försörjare och störande understödstagare. [37]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande om sinnesslövarden. [11]

Allmänt näringsväsen.

Elkraftutredningens redogörelse nr 2: 17. Redogörelse för detalldistributörerna samt deras råkraftkostnader och priser vid distribution av elektrisk kraft. Värmlands län. [10] 2: 3—4. Uppsala län och Södermanlands län. [29]

Fast egenom. Jordbruk med binärningar.

Norrlandskommitténs principbetänkande. Första delen. Norrländska utvecklingslinjer. [1] Andra delen. Särskilda utredningar. [2] Tredje delen. Utlåtanden och förslag i vissa frågor. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Lagberedningens utlåtande angående lagstiftning om gräns mot allmänt vattenområde. [23]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kvalitetsforskning och konsumentupplysning. [18]
Betänkande rörande avbetalnings- och förskottsköp m. m. [38]

Kommunikationsväsen.

Principer och metoder för kostnadsberäkningar vid statens järnvägar. [5] Bilagor. Produktions- och kostnadsstrukturen vid statens järnvägar. [14]
Svensk hamnbyggnadspolitik. [21]. En generalplan för rikets farleder och hamnar. [33]
Betänkande med förslag angående ändrade grunder för fördelning och uttagande av kostnad för byggnad och underhåll av skogsvägar. [34]

Bank-, kredit- och penningväsen.

1945 års bankkommitté. Betänkande med förslag om inrättande av en statlig affärsbank. [13]

Försäkringsväsen.

1945 års försäkringsutredning. 1. Principbetänkande rörande försäkringsväsendet. [25] 2. Betänkande med förslag till lag om trafikförsäkring m. m. [26]

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Dissenterlagskommittén. Betänkande med förslag till religionsfrihetslag m. m. [20]
Folk- och skolbibliotek. Betänkande och förslag avgiven av folkbibliotekssakkunniga. [28]
Yrkesutbildning för varubud m. fl. [32]
Skolöverstyrelsens utlåtande över vissa av 1940 års skolutrednings betänkanden och 1946 års skolkommissions principbetänkande jämte sammanfattning av yttranden. [35]

Försvarsväsen.

Promemoria över preliminär utredning rörande befälsrekryteringen inom försvaret. [16]
Betänkande rörande gallring av handlingar hos vissa av försvarets myndigheter. [22]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Pris kr. 0:75

Gummessons Boktryckeri AB Stockholm 1949